

ČETVRTO POGLAVLJE: **Drajfusova afera**

I: Činjenice o ovom slučaju

DOGODILO SE TO u Francuskoj s kraja 1894. godine. Alfred Drajfus, jevrejski oficir francuskog generalštaba, bio je optužen i osuđen za špijunažu za Nemačku. Presuda, doživotno progonstvo na Đavolje ostrvo, jednoglasno je prihvaćena. Sudenje se odvijalo iza zatvorenih vrata. Iz navodno obimnog dosijea optužnice pokazan je samo takozvani *bordereau*, pismo navodno pisano Drajfusovim rukom, naslovljeno na nemačkog vojnog atašea, Švarckopena. Jula 1895, pukovnik Pikar postao je šef informativnog odseka generalštaba. Maja 1896. rekao je šefu generalštaba, Buadfreu, da se uverio u Drajfusovu nevinost i u krivicu drugog jednog oficira, majora Valsin-Esterhazija. Šest meseci kasnije, Pikar je prekomandovan na opasno mesto u Tunisu. U isto vreme je Bernar Lazar u ime Drajfusove braće objavio prvi pamflet o ovoj aferi: *Une erreur judiciaire; la vérité sur l'affaire Dreyfus*. Juna 1897, Pikar je obavestio Šerer-Kestnera, potpredsednika Senata, o činjenicama sa sudjenja i o Drajfusovoj nevinosti. U novembru 1897. Klemanso je počeo bitku za preispitivanje slučaja. Četiri nedelje kasnije Zola se pridružio nizu drajfusovaca: *J'Accuse* su štampale Klemansoove novine u januaru 1898. U isto vreme Pikar je bio uhapšen. Zolu, izvedenog na sud zbog klevetanja vojske, osudili su i redovni i apelacioni sud. Avgusta 1898. Esterhazi je sramno otpušten zbog pronevere. Odmah je požurio do jednog britanskog novinara i rekao mu da je on a ne Drajfus bio autor *bordereau* koji je krivotvorio Drajfusovim rukopisom po naređenju pukovnika Zandhera, svog nadređenog i ranijeg šefa kontraobaveštajnog odseka. Nekoliko dana kasnije pukovnik Anri, još jedan član istog odseka, priznao je krivotvorenje nekoliko drugih spisa iz tajnog Drajfusovog dosijea i izvršio samoubistvo. Na to je apelacioni sud naložio istragu slučaja Drajfus.

Juna 1899. apelacioni sud je poništio prvobitnu presudu protiv Drajfusa iz 1894. Ponovni postupak se održao u Renu u avgustu. Doneta je presuda na deset godina zatvora zbog olakšavajućih okolnosti. Nedelju dana kasnije Drajfusu se izvinio Predsednik republike. Svetska izložba otvorena je u Parizu aprila 1900. Maja, kada je uspeh izložbe bio zagarantovan, poslanički dom je velikom većinom glasao protiv ikakve dalje revizije

slučaja Drajfus. U decembru iste godine su sva suđenja i parnice u vezi sa aferom ukinute opštom amnestijom.

Godine 1903. Drajfus je tražio novu reviziju. Njegov je zahtev zanemaran do 1906, kada je Klemanso postao premijer. Jula 1906. apelacioni sud je poništio presudu iz Rena i oslobodio Drajfusa svih optužbi. Apelacioni sud, međutim, nije bio ovlašćen za oslobađanje od optužbe; trebalo je da naloži novo suđenje. Još jedna revizija pred vojnim sudom bi, najverovatnije, uprkos ogromnom broju dokaza u Drajfusovu korist, dovela do nove osude. Drajfus tako nikada nije bio oslobođen optužbe u skladu sa zakonom¹ i slučaj Drajfus nije nikada zapravo bio završen. Francuski narod nikada nije priznao rehabilitaciju optuženog i strasti koje su se onda razbuktale nisu se nikada potpuno slegle. Čak 1908, devet godina posle izvinjenja i dve godine kako je Drajfus bio čist, kada je, na Klemansoov podsticaj, telo Emila Zole preneto u Panteon, Alfred Drajfus je bio otvoreno napadnut na ulici. Pariski sud je oslobodio napadača sa obrazloženjem da je to neslaganje sa odlukom koja je sprala Drajfusovu krivicu.

Još je čudnija činjenica da ni Prvi ni Drugi svetski rat nisu bili u stanju da bace ovu aferu u zaborav. Po nalogu *Action Française, Précis de l'Affaire Dreyfus*² je ponovno objavljen 1924. i otada je bio standardni priručnik antidrajfusovaca. Na premijeri *L'affaire Dreyfus* (komada koji su 1931. napisali Refiš i Viljem Hercog pod pseudonimom Rene Kestner) atmosfera devedesetih godina vladala je još uvek, sa svadama u publici, sa smrdljivim bombicama na sedištima, sa udarnim brigadama *Action Française* koji su okolo stajali da uteraju strah glumcima, publici i posmatračima. Niti je Lavalova vlada postupila išta drugačije od svojih prethodnika tridesetak godina ranije: ona je rado priznala da je nemoguće garantovati da se predstava ne remeti, dajući time novi kasni trijumf antidrajfusovcima. Predstava je morala da bude skinuta. Kada je Drajfus umro 1935, glavna štampa se bojala da dodirne temu³ dok su levičarski listovi još uvek u starom tonu govorili o Drajfusovoj nevinosti, a desnica o Drajfusovoj krivici. Čak i danas, iako u manjem stepenu, afera Drajfus je još uvek otrcana fraza u francuskoj politici. Kada je Peten optužen, ugledne provincijske novine *Voix du Nord* (iz Lila) povezale su slučaj Peten sa

¹ Najopširniji i još i danas neophodan rad na tu temu je Joseph Reinach, *L'affaire Dreyfus*, Paris, 1903-11, 7 tomova. Najdetaljnija među novim studijama, napisana sa tačke gledišta socijaliste je studija Wilhelm Herzog, *Der Kampf einer Republik*, Zürich, 1933. Njene iscrpne hronološke tabele vrlo su vredne. Najbolja politička i istorijska procena ove afere naći će se u D. W. Brogan, *The Development of Modern France*, 1940, VI i VII knjiga. Kratak i pouzdan je G. Charensol, *L'affaire Dreyfus et la Troisième République*, 1930.

² Napisala su ga dva oficira i objavili pod pseudonimom Henri Dutrait-Crozon.

³ *Action Française* (19. juli, 1935) hvalio je suzdržanost francuske štampe i taj list je iskazivao mišljenje da slavni pobornici pravde i istine od pre četrdeset godina nisu ostavili sledbenike .

slučajem Drajfus i tvrdile da zemlja ostaje podeljena kao što je bila posle Drajfusovog slučaja, jer sudska presuda ne može da okonča politički sukob i da donese svim Francuzima mir duha i srca.⁴

Dok afera Drajfus u svom širem političkom vidu pripada dvadesetom veku, slučaj Drajfus, razna suđenja jevrejskom kapetanu Alfredu Drajfusu, dosta su tipični za devetnaesti vek, kada su ljudi tako pomno pratili sudske procese jer je svaka instanca bila provera najvećeg dostignuća veka, potpune nepristrasnosti zakona. Karakteristično je za taj period da promašaj pravde može da podigne takvu političku strast i da pokrene takav beskrajni niz suđenja i revizija, da ne govorimo o dvobojima i pesničanjima. Doktrina jednakosti pred zakonom bila je još uvek tako čvrsto usađena u svest civilizovanog sveta da je jedan neuspeh pravde izazvao ogorčenje javnosti od Moskve do Njujorka. I niko nije, osim u samoj Francuskoj, bio tako moderan da udruži taj predmet sa političkim temama.⁵ Nepravda nanesena jednom francuskom oficiru mogla je da izazove u ostalom delu sveta čvršću i jedinstveniju reakciju nego sva proganjanja nemačkih Jevreja jednu generaciju kasnije. Čak je i carska Rusija mogla da optuži Francusku za varvarstvo, dok su u Nemačkoj članovi kajzerove pratnje otvoreno izrazili ogorčenje s kojim bi se složila jedino radikalna štampa tridesetih godina ovog veka.⁶

Dramatis personae ovog slučaja mogle su sići sa Balzakovih stranica: s jedne strane, klasno svesni generali fanatično štite članove svoje grupe, a sa druge je njihov protivnik Pikar, sa svojim smirenim, trezvenim i pomalo ironičnim poštenjem. Pored njih stoji neopisiva gomila ljudi iz Parlamenta, svaki prestrašen onim što možda zna njegov sused; Predsednik republike, ozloglašeni pokrovitelj bordela, istražne sudije koje žive samo od društvenih veza. Onda je tu sam Drajfus, zapravo skorojević, koji se kolegama stalno hvališe svojim porodičnim bogatstvom koje je potrošio na žene; njegova braća, koja patetično nude ceo svoj imetak da se oslobodi njihov rođak, a zatim smanjuju ponudu na 150.000 franaka, nikad sasvim sigurni da li su želeli da se žrtvuju ili da podmite generalštab; i advokat

⁴ Vidi G. H. Archambault u *New York Times*, 18. avgusta, 1945, p. 5.

⁵ Jedini izuzetak, katoličke novine koje su u najvećem broju u svim zemljama agitovale protiv Drajfusa, prodiskutovaćemo kasnije. Američko javno mnjenje je bilo takvo da je kao dodatak protestima počeo organizovani bojkot pariske Svetske izložbe planirane za 1900. O efektu te pretnje vidi niže. Za razradenu studiju vidi odličan esej na Columbia University, Rose A. Halperin, *The American Reaction to the Dreyfus Case*, 1941. Autorka želi da se zahvali profesoru S. W. Baronu na ljubaznosti što joj je stavio ovu studiju na raspolaganje.

⁶ Tako je, na primer, H. B. von Buelow, nemački *chargé d'affaires* u Parizu, pisao rajhkanclaru Hoenloeu da je sud u Renu bio mešavina vulgarnosti i kukavičluka, što su najpouzdaniji znaci varvarizma, a da je Francuska time isključila sebe iz porodice civilizovanih nacija, citirao Herzog, *op. cit.*, datirano 12. septembar 1899. Po mišljenju (fon Buelova), *Affaire* je bila krilatica nemačkog liberalizma; vidi njegov *Denkwürdigkeiten*, Berlin, 1930-31, I, 428.

Demanž, istinski uveren u nevinost svog klijenta, ali koji zasniva odbranu na motivu sumnje da bi se spasao od napada i štete po svoje lične interese. Na koncu, tu je avanturista Esterhazi, od stare loze, koji se tako strašno dosađuje među tim buržoaskim svetom da traži izlaz u junaštvu baš kao i u lopovluku. Nekada drugi lajtnant u Legiji stranaca, on je strašno impresionirao kolege svojom smelošću i besramnošću. Uvek u nevolji, živeo je od sekundiranja jevrejskim oficirima u dvobojima i od ucenjivanja njihovih bogatih istovernika. Zaista, on bi se koristio samim rabinom da bi pribavio neophodna poznanstva. Čak i u svom poslednjem padu ostao je veran balzakovskoj tradiciji. Ni izdaja ni obesni snovi o velikoj orgiji u kojoj sto hiljada pijanih pruskih ulana juri podivljalo kroz Pariz,⁷ već beznačajna pronevera rođakovog novca poslala ga je u propast. A šta reći o Zoli sa njegovim raspaljenim moralnim žarom, ponešto praznim patosom i dramatičnom izjavom uoči bekstva u London da je čuo Drajfusov glas koji ga moli da podnese ovu žrtvu?⁸

Sve je ovo tipično za devetnaesti vek i sâmo nikad ne bi preživelo dva svetska rata. Od starovremenskog zanosa mase Esterhazijem, kao i od njene mržnje prema Zoli odavno je ostao samo žar, ali je i takav imao onu žestoku strast protiv aristokratije i klera koja je jedanput zapalila Žoresa i koja je sama dovela do konačnog oslobađanja Drajfusa. Kako je pokazala Kagularova afera, oficiri generalištaba nisu više morali da se boje gneva naroda kad su kovali zavere za *coup d'état*. Od odvajanja crkve i države, Francuska, iako svakako ne više klerikalnog duha, izgubila je veliki deo antiklerikalnog raspoloženja, pošto je sama katolička crkva izgubila mnogo od svojih političkih aspiracija. Petenov napor da pretvori republiku u katoličku državu bio je zakočen krajnjom ravnodušnošću naroda i neprijateljstvom nižeg klera prema klerofašizmu.

Afera Drajfus je sa svojim političkim implikacijama mogla da preživi jer je dvama njenim elementima porasla važnost tokom dvadesetih godina. Prvi je mržnja prema Jevrejima; drugi, sumnjičavost prema samoj republici, Parlamentu i državnoj mašini. Veći delovi javnosti mogli su i dalje da misle ovo potonje, s pravom ili pogrešno, pod uticajem Jevreja i moći banaka. I u naše vreme naziv antidrajfusovac još uvek može da posluži za prepoznavanje svega onoga što je antirepublikansko, antidemokratsko i antisemitsko. Pre nekoliko godina taj pojam je još uvek sadržavao sve, od monarhizma *Action Française* do nacionalnog boljševizma Dorioa i socijalnog fašizma Deata.

Treća republika međutim, nije tim fašističkim grupama, brojno nevažnim, dugovala svoj kolaps. Naprotiv, istina je, iako paradoksalna, da nji-

⁷ Théodore Reinach, *Histoire sommaire de l'Affaire Drayfus*, Paris, 1924, p. 96.

⁸ Iskaz Jozefa Rajnaha po citatu Herzog, *op. cit.*, datirano 18. juna 1898.

hov uticaj nikad nije bio tako slab kao u trenutku kad je stvarno došlo do kolapsa. Ono što je Francusku nateralo da padne bila je činjenica da ona nije više imala pravih drajfusovaca, nikoga ko bi verovao da demokratija i sloboda, jednakost i pravda još uvek mogu da se odbrane ili ostvare u republici.⁹ Na kraju krajeva, republika je kao prezrela voćka pala u čeljust stare antidrajfusovske grupe¹⁰ koja je uvek sačinjavala jezgro njene vojske, čak i u vreme kada je imala malo neprijatelja ali skoro nijednog prijatelja. Koliko je Petenova grupa neznatno bila proizvod nemačkog fašizma jasno je pokazala njena ropska privrženost starim formulama od pre četrdeset godina.

Dok je Nemačka Francusku oštro srezala i uništila joj unutrašnju ekonomiju demarkacionom linijom, francuske vođe u Višiju nevešto su baratale starom Baresovom formulom o autonomnim pokrajinama, sabijajući je time sve više. Oni su, mnogo spremnije od bilo kog kvislinga, uveli anti-jevrejske zakone, hvaleći se sve vreme da antisemitizam nije morao da se uvozi iz Nemačke i da se njihov zakon koji reguliše Jevreje razlikuje u suštinskim tačkama od zakona rajha.¹¹ Nastojali su da mobilišu katoličko sveštenstvo protiv Jevreja, a time su potvrdili da sveštenici ne samo što su izgubili svoj politički uticaj, već da zapravo nisu antisemiti. Naprotiv, upravo biskupi i sinodi, koje je režim iz Višija hteo još jednom da pretvori u političke sile, izrazili su najjasnije protest protiv progona Jevreja.

Ne Drajfusov slučaj i suđenja, već Drajfusova afera u celini nudi prve nagoveštaje dvadesetog veka. Kao što je Bernanos istakao 1931,¹² Drajfusova afera već pripada tragičnom periodu koji sigurno nije završen prošlim ratom. Ta afera je otkrila isti nehumani karakter, sačuvavši u sred

⁹ Da više ni Klemanso pred kraj života nije u to verovao jasno pokazuje primedba koju citira René Benjamin, *Clémenceau dans la retraite*, Paris, 1930, p. 249: Nada? Nemoguće! Kako da se i dalje nadam kad više ne verujem u ono što me je uznosilo, a to je upravo demokratija?

¹⁰ Weygand, poznati privrženik *Action Française*, bio je u mladosti andirajfusovac. On je bio jedan od upisnika za Henry Memorial koji je osnovao *Libre Parole* u čast nesrećnog pukovnika Anrija koji je samoubistvom platio svoje krivotvorine dok je bio u generalštabu. Spisak upisnika kasnije je objavio Kilar, jedan od urednika *L'Aurore* (Klemansoove novine), pod naslovom *Le Monument Henry*, Paris 1899. Što se tiče Petena, on je bio u generalštabu vojne uprave Pariza od 1895. do 1899, u vreme kad niko osim proverenih antidrajfusovaca ne bi bio tolerisan. Vidi Contamine de Latour, *Le Maréchal Pétain*, u *Revue de Paris*, I, 57-69. D. W. Brogan, *op. cit.*, p. 382, umesno primećuje da su od pet oficira iz Prvog svetskog rata četvorica Foš, Peten, Lioti i Fajol bili loši republikanci, dok je peti, Žofr, imao dobro poznate klerikalne sklonosti.

¹¹ Mit po kome je Rajh Petenu nametnuo anti-jevrejski zakon, koji se držao u skoro celom francuskom Jevrejstvu, pukao je na samoj francuskoj strani. Vidi posebno Yves Simon, *La Grande crise de la République Française: observations sur la vie politique des français de 1918 à 1938*, Montreal, 1941.

¹² Cf. Georges Bernanos, *La grande peur des bien-pesants*, Edouard Drumont, Paris 1931, p. 262.

haosa neobuzdane strasti i plamene mržnje nepojmljivo hladno i bezosećajno srce. Naravno, prave posledice afere neće se naći u Francuskoj, ali razlog zbog čega je Francuska bila laka žrtva fašističke agresije ne treba daleko tražiti. Hitlerova propaganda govorila je njenim jezikom koji je dugo bio blizak i nikad sasvim zaboravljen. To što cesarizam¹³ *Action Française*-a i nihilistički nacionalizam Baresov i Morasov nikada nisu uspjeli u svom izvornom obliku, treba zahvaliti različitim razlozima, koji idu iz nedostatka. Nedostajala im je društvena vizija i oni nisu bili u stanju da u popularne izraze prevedu one mentalne fantazmagorije koje je probudio njihov prezir prema intelektu.

Mi se ovde u suštini bavimo političkom orijentacijom Drajfusove afere a ne zakonskim aspektima slučaja. U njoj je oštro ocrtan jedan broj karakterističnih crta dvadesetog veka. Slabe i jedva raspoznatljive u ranim decenijama veka, one su na kraju izronile na punu dnevnu svetlost i otkrile da su deo glavnih tokova modernih vremena. Posle trideset godine blagog, čisto društvenog oblika društvene diskriminacije, postalo je pomalo teško setiti se da je povik *Smrt Jevrejima* odjekivao uzduž i popreko moderne države jednom ranije kada se njena unutrašnja politika kristalisala u temi antisemitizma. Tokom trideset godina je legenda o svetskoj zaveri bila samo konvencionalni oslonac žute štampe i jeftinih romana i svet je lako zaboravio da je ne tako davno, ali u vreme kad su *Protokoli sionskih mudraca* bili još uvek nepoznati, cela nacija lupala glavu pokušavajući da odredi da li tajni Rim ili tajni Juda drži uzde svetske politike.¹⁴

Slično tome, čvrsta i nihilistička filozofija mržnje duha prema sebi samom¹⁵ bila je pomalo na zalasku kada svet u privremenom miru sa sobom nije dopuštao da se stane na put izuzetnim kriminalcima, da bi opravdao uspon brutalnosti i beskrupuloznosti. Žil Gerenovi su morali da čekaju skoro četrdeset godina dok atmosfera nije bila ponovo zrela za kvazi-vojne jurišne trupe. *Déclassé*, koje je stvorila ekonomija devetnaestog veka, morali su brojno da rastu sve dok nisu postali jake na-

¹³ Waldemar Gurian, *Der integrale Nationalismus in Frankreich: Charles Maurras und die Action Française*, Frankfurt-am-Main, 1931, p. 92, pravi oštru razliku između monarhističkog pokreta i drugih reakcionarnih tendencija. Isti autor razmatra Drajfusov slučaj u svom *Die politischen und sozialen Ideen des französischen Katholizismus*, M. Gladbach, 1929.

¹⁴ Za stvaranje ovakvih mitova na obe strane, Daniel Halévy, *Apologie pour notre passé*, u *Cahier de la quinzaine*, Series XL, No. 10, 1910.

¹⁵ Izuzetno moderan ton je pogoden u Zolinom *Letter to France* iz 1898: Čujemo sa svih strana da je koncept slobode propao. Kad je iskrsla Drajfusova stvar, ova preovladujuća mržnja prema slobodi je našla zlatnu žicu... Zar ne vidite da je jedini razlog tako besnog napada na Šerer-Kestnera to što on pripada generaciji koja je verovala u slobodu i radila za nju? Danas se sleže ramenima na takve stvari... Sedobradi starci, smeju se njima, staromodna velikodušnost. Herzog, *op. cit.*, datirano 6. januara 1898.

cionalne manjine; pre toga je *coup d'état*, koji je ostao tek groteskna zavera¹⁶ u Francuskoj, mogao skoro bez napora da postane realnost u Nemačkoj. Predigra nacizma izvodila se preko cele evropske scene. Drajfusov slučaj je zato više nego bizaran, nesavršeno razrešen zločin,¹⁷ afera štapskih oficira prurušenih lažnim bradama i tamnim naočarima, koji su svoje glupe krivotvorine širili noću po ulicama Pariza. Njen junak nije Drajfus već Klemanso i ona ne počinje hapšenjem jevrejskog štabnog oficira, već panamskim skandalom.

II: Treća republika i francuska jevrejska zajednica

IZMEĐU 1880. i 1888. Panamska kompanija, pod rukovodstvom de Lesepe koji je izgradio Suecki kanal, mogla je da ostvari samo malu praktičanu dobit. Uprkos tome ona je u tom periodu uspela da, u samoj Francuskoj, sakupi čak 1.335.539.454 franka u privatnim zajmovima.¹⁸ Taj je uspeh još značajniji ako se ima u vidu obazrivost francuske srednje klase u novčanim stvarima. Tajna uspeha te kompanije leži u činjenici da je nekoliko njenih javnih zajmova redovno podržavao Parlament. Na gradnju kanala se uopšte više gledalo kao na javnu i nacionalnu službu nego kao na privatno preduzeće. Kada je kompanija bankrotirala, dakle, upravo je spoljna politika republike pretrpela udarac. Tek posle nekoliko godina postalo je zaista jasno da je još važnije bilo to što je uništeno nekih pola miliona Francuza srednje klase. I štampa i Parlamentarna istražna komisija došle su otprilike do istog zaključka: kompanija je bila bankrot već nekoliko godina. Tvrdili su da je de Lasepe živeo nadajući se čudu i gajeći san da će novi fondovi nekako ubrzo doći da poguraju posao. Da bi izbegao zabranu novih zajmova, bio je prisiljen da podmiti štampu, pola Parlamenta i sve više činovnike. Zbog toga je bilo potrebno uključivanje ljudi iz srednje klase, a u zamenu su odredili preterane kamate. Tako se ono što je prvobitno izazvalo poverenje javnosti u poduhvat, podrška Parlamenta zajmovima, pokazalo na kraju kao činilac koji je jedan pomalo klimav privatni posao pretvorio u kolosalnu prevaru.

¹⁶ Farsičnu prirodu različitih pokušaja iz devedesetih godina da se izvrši *coup d'état*, jasno je analizirala Roza Luksemburg u članku, *Die soziale Krise in Frankreich*, u *Die Neue Zeit*, I tom, 1901.

¹⁷ Da li je pukovnik Anri falsifikovao *bordereau* po naređenju šefa generalštaba ili na sopstvenu inicijativu, još uvek se ne zna. Slično tome, pokušaj ubistva Laborija, Drajfusovog zastupnika na sudu u Renu, nikada nije sasvim rasvetljen. Cf. Emil Zola, *Correspondance: lettres Maitre Labori*, Paris, 1929, p. 32, n. 1.

¹⁸ Cf. Walter Frank, *Demokratie und Nationalismus in Frankreich*, Hamburg, 1933, p. 273.

Jevreja nije bilo ni među podmićenim članovima Parlamenta niti u upravi kompanije. Žak Rajnah i Kornelius Herc, međutim, takmičili su se za čast da dele bakšiš članovima Kabineta, prvi radeći na desnom krilu buržoaskih partija a drugi na radikalima (antiklerikalnim partijama sitne buržoazije).¹⁹ Rajnah je bio tajni finansijski savetnik vlade tokom osamdesetih,²⁰ pa je tako održavao njene veze sa Panamskom kompanijom, dok je Hercova uloga bila dvostruka. S jedne strane, on je služio Rajnahu kao veza sa radikalnim krilom Parlamenta, u čemu sam Rajnah nije imao uspeha; s druge strane, ta mu je služba davala tako dobar uvid u obim korupcije da je stalno mogao da ucenjuje svog šefa i da ga sve dublje uvaljuje u škripac.²¹

Naravno, bio je tu priličan broj manjih jevrejskih biznismena koji su radili i za Herca i za Rajnaha. Njihova imena, međutim, mogu sasvim da počivaju u zaboravu u koji su zaslužen i pala. Što je nesigurnija bila situacija u kompaniji, to je naravno viša bila vrednost kamata, sve dok, na kraju, sama kompanija nije primila samo malo novca. Kratko pre raspada, Herc je samo za unutarparlamentarne transakcije uzeo avans od čitavih 600.000 franaka. Avans je, međutim, bio preuranjen. Zajam nije prikupljen i akcionarima je jednostavno 600.000 franaka otišlo iz džepa.²² Cela ružna prevara završila se porazno po Rajnaha. Mučen Hercovom ucenom, na kraju je izvršio samoubistvo.²³

Malo pre smrti, meditim, on je preduzeo korak čije se posledice po francusku jevrejsku zajednicu teško mogu preuveličati. On je *Libre Parole*-u, antisemitskom dnevnom listu Edara Drimona dao svoj spisak podmićenih članova Parlamenta, takozvanih primalaca, postavljajući jedini uslov da prikrije njega lično kad objavi raskrinkavanje. *Libre Parole* se preko noći preobrazio od malog i beznačajnog lista u jedne od najuticajnijih novina u zemlji, sa tiražom od 300.000 primeraka. Zlatna mogućnost koju je ponudio Rajnah rukovođena je sa savršenom brigom i veštinom. Lista krivaca objavljivana je u kratkim nastavcima, tako da su stotine političara svako jutro dočekivale kao na iglama. Drumonov dnevnik, a s njim i cela antisemitska štampa i pokret, pokazali su se najzad kao opasna sila u Trećoj republici.

¹⁹ Cf. Georges Suarez, *La vie orgueilleuse de Clémenceau*, Paris 1930, p. 156.

²⁰ Takvo je na primer bilo svedočenje bivšeg ministra Ruvijea pred Istražnom komisijom.

²¹ Bares (citirao Bernanos, *op. cit.*, p. 271) kaže to sažeto: Kad god bi Rajnah nešto progutao, upravo Kornelius Herc je znao kako da ga natera da to povrati.

²² Cf. Frank, *op. cit.*, u poglavlju naslovljenom Panama; cf. Suarez, *op. cit.*, p. 155.

²³ Svada između Rajnaha i Herca dala je panamskom skandalu duh gangsterizma neobičan za devetnaesti vek. Opirući se Hercovoj uceni, Rajnah je išao tako daleko da je angažovao pomoć bivših policijskih inspektora ceneći glavu svoga rivala deset hiljada franaka; cf. Suarez, *op. cit.*, p. 157.

Panamski skandal, koji je, kako se Drimon izrazio, izneo nevidljivo na videlo, doneo je sa sobom dva otkrića. Prvo, razotkrio je da su članovi Parlamenta i civilni službenici postali biznismeni. Kao drugo, pokazao je da su posrednici između privatnog preduzeća (u ovom slučaju kompanije) i državne mašinerije bili skoro isključivo Jevreji.²⁴ Najviše je iznenađivalo što su svi ti Jevreji koji su radili u tako prisnim odnosima sa državom bili došljaci. Do uspostavljanja Treće republike, rukovođenje finansijama države dosta dobro su monopolisali Rotšildovi. Pokušaj njihovih rivala, braće Perer, da istrgnu deo iz njihovih ruku osnivanjem *Crédit Mobilier* završio se kompromisom. Godine 1882. Rotšildova grupa je još uvek bila dovoljno moćna da dovede do bankrotstva *Catholic Union Générale*, a prava je svrha toga bila da uništi jevrejske bankare.²⁵ Odmah posle zaključivanja mirovnog ugovora 1871, čijim je finansijskim poslovima rukovodio s francuske strane Rotšild, a sa nemačke Blajheder, raniji zastupnik kuće, Rotšildovi su se upustili u politiku kao nikad ranije: istupili su otvoreno za monarhiju, a protiv republike.²⁶ Novina nije bila monarhistički smer, već činjenica da je prvi put jedna važna jevrejska finansijska sila stala u opoziciju vladajućem režimu. Do tada su se Rotšildovi prilagođavali svakom političkom sistemu koji je bio na vlasti. Izgledalo je, međutim, da je republika prvi oblik koji njima zaista nije od koristi.

I politički uticaj i društveni položaj Jevreja opstajali su vekovima zahvaljujući činjenici da su oni bili zatvorena grupa koja je radila neposredno za državu, a ona ih je zbog njihovih posebnih usluga neposredno štitala. Njihova bliska i neposredna veza sa mašinerijom vlasti bila je mogućna samo dok je država ostajala na distanci od naroda, dok su vladajuće klase i dalje bile indiferentne prema upravljanju državom. U takvim okolnostima Jevreji su, sa stanovišta države, bili najzavisniji element u društvu baš zato što mu nisu stvarno pripadali. Parlamentarni sistem je dopuštao liberalnoj buržoaziji da preuzme kontrolu nad državnom mašinom. Toj buržoaziji, međutim, Jevreji nisu nikada pripadali i zato su gledali na nju sa osnovanom sumnjom. Režimu Jevreji više nisu bili potrebni kao ranije, jer se sada preko Parlamenta mogla postići finansijska ekspanzija šira od najluđih snova ranije monarhije, manje ili više apsolutne ili ustavne. Tako su vodeće jevrejske kuće postepeno nestajale sa scene finansijske politike i upućivale se sve više i više antisemitskim pokretima rešenim da vrate do-

²⁴ Cf. Levaillant, *La Genèse de l'antisémitisme sous la troisième République*, u *Revue des études juives*, LIII vol. (1907), p. 97.

²⁵ Vidi Bernard Lazare, *Contre l'Antisémitisme: histoire d'une polémique*, Paris, 1896.

²⁶ O saučesništvu *Haute Banque* u orleanističkom pokretu vidi G. Charensol, *op. cit.* Jedan od glasnogovornika te moćne grupe bio je Artur Mejer, izdavač *Gaulois*. Pokršteni Jevrej, Mejer je pripadao najotrovnijem delu antidrajfusovaca. Vidi Klemanso, *Le spectacle du jour*, u *L'Iniquité*, 1899; vidi takođe stavke u Hoenloeovom dnevniku, kod Herzog, *op. cit.*, datirano 11. jun 1898.

bre stare dane.²⁷ U međuvremenu, međutim, drugi sunarodnici, pridošlice među jevrejskim plutokratima, počeli su da zauzimaju narastajući deo trgovačkog života Treće republike. Ono što su Rotšildovi skoro zaboravili i što ih umalo nije koštalo moći bila je jednostavna činjenica da su, povukavši se iz aktivnog interesa režima, makar i za trenutak, smesta izgubili uticaj ne samo na kabinetske krugove, već i na Jevreje. Jevrejski doseljenici prvi su videli svoju šansu.²⁸ Oni su sasvim jasno shvatili da republika koja se razvila nije bila logičan nastavak jedinstvenog narodnog uspona. Iz pokolja 20.000 komunara, iz vojnog poraza i ekonomskog kolapsa, izašao je zapravo režim čija je sposobnost vladanja bila sumnjiva od samog početka. Zaista je bilo tačno da je društvo koje je za tri godine dovedeno na ivicu propasti tražilo diktatora. I kad ga je dobilo u predsedniku generalu Mekmehonu (čije je jedino posebno obeležje bio njegov poraz kod Sedana), ta se individua spremno preokrenula u parlamentarca stare škole i posle nekoliko godina (1879) je dao ostavku. U međuvremenu, međutim, različiti elementi u društvu, od oportunističkih do radikalnih i od koalicionista do krajnje desnice odlučili su se kakvu politiku traže od svojih predstavnika i koje metode ovi treba da primenjuju. Prava politika bila je zaštita stečenih prava, a pravi metod korupcija.²⁹ Posle 1881. prevara je (da citiramo Leona Saja) postala jedini zakon.

S pravom je rečeno da je u tom periodu francuske istorije svaka partija imala svog Jevrejina, kao što je nekada svaka kraljevska porodica imala svog dvorskog Jevrejina.³⁰ Razlika je, naravno, bila duboka. Ulaganje jevrejskog kapitala u državu pomoglo je Jevrejima da dobiju produktivnu ulogu u ekonomiji Evrope. Bez njihove pomoći razvoj nacionalne države u osamnaestom veku i njena nezavisna civilna služba bile bi nepojmljive. Najzad, upravo tim dvorskim Jevrejima zapadna jevrejska zajednica dugu-

²⁷ O tadašnjim sklonostima prema bonapartizmu vidi Frank, *op. cit.*, p. 419, na osnovu neobjavljenih dokumenata uzetih iz arhiva nemačkog ministra stranih poslova.

²⁸ Žak Rajnah se rodio u Nemačkoj, primio je italijansko baronstvo i naturalizovao se u Francuskoj. Kornelius Herc se rodio u Francuskoj kao sin bavarških roditelja. Emigriravši u Ameriku u ranoj mladosti, stekao je državljanstvo i tamo zgrnuo bogatstvo. Za dalje detalje, cf. Brogan, *op. cit.*, pp. 265 ff.

Za način na koji su domaći Jevreji nestali iz javne službe je karakteristična činjenica da čim su poslovi Panamske kompanije pošli loše, Levi-Kremijo, njen finansijski savetnik, zamenjen je Rajnahom; vidi Brogan, *op. cit.*, Book. VI, 2 chapter.

²⁹ Georges Lachapelle, *Les Finances de la Troisième République*, Paris 1937, pp. 54 ff., u detalje opisuje kako je birokratija stekla kontrolu nad javnim fondovima i kako je budžetska komisija bila potpuno rukovodena privatnim interesima.

S osvrtno na ekonomski položaj članova Parlamenta cf. Bernanos, *op. cit.*, p. 192: Mnogi od njih, kao na primer Gambeti, nisu imali čak ni presvlaku donjeg veša.

³⁰ Kao što primećuje Frank (*op. cit.*, pp. 321 ff.), desnica je imala svog Artura Mejera, bu lanžerizam svog Alfreda Nakea, oportunisti svog Rajnaha a radikali svog dr Korneliusa Herca.

je svoju emancipaciju. Mutne transakcije Rajnaha i njegovih ortaka nisu čak vodile do trajnog bogatstva.³¹ One su samo u još dublji mrak zavile tajanstvene i skandalozne veze između biznisa i politike. Ti paraziti na korumpiranom telu stvorili su jedno potpuno dekadentno društvo sa izvanredno opasnim alibijem. Pošto su oni bili Jevreji, od njih su mogla da se naprave žrtvena jagnjad kada je trebalo ublažiti javno gnušanje. Posle toga stvari su mogle da idu istim dobrim starim putem. Antisemiti su mogli odmah da upere prst na jevrejske parazite u korumpiranom društvu da bi dokazali da su svi Jevreji svuda bili samo termiti u inače zdravom telu naroda. Ništa im nije značilo što je korupcija države počela i bez pomoći Jevreja; što su politika biznismena (u buržoaskom društvu kome Jevreji nisu pripadali) i njihov ideal neograničene konkurencije doveli do razjedinjavanja države na partijske politike; što su vladajuće klase pokazale da su nesposobne da i dalje štite svoje interese, da ne govorimo o interesima zemlje u celini. Antisemiti koji su sebe nazivali patriotima uveli su ove nove vrste nacionalnog osećanja koje su se pre svega sastojale od potpune rehabilitacije sopstvenog naroda i široke osude svih ostalih.

Jevreji su mogli da ostanu odvojena grupa izvan društva samo dok je manje ili više homogena i stabilna državna mašina mogla da ih koristi i imala interesa da ih štiti. Propast državne mašine donela je nestajanje zatvorenih jevrejskih krugova koji su tako dugo bili srasli sa njom. Prvi znak se pojavio u aferi predvođenoj skoro naturalizovanim francuskim Jevrejima, nad kojima su njihova domaća braća izgubila kontrolu na veoma sličan način kao u Nemačkoj u periodu inflacije. Pridošlice su ispunile jaz između sveta trgovine i države.

Mnogo katastrofalniji je bio proces koji je takođe počeo u to vreme, a koji je bio nametnut odozgo. Raspadanje države na frakcije, iako je razbilo zatvoreno društvo Jevreja, njih nije teralo u vakuum u kome bi i dalje mogli da vegetiraju izvan države i društva. Za tako nešto su Jevreji bili prebogat i, u vreme kada je novac bio jedan od značajnih rekvizita vlasti, isuviše moćni. Oni su pre nastojali da uđu u određene društvene krugove, u skladu sa svojim političkim sklonostima, ili, mnogo češće, društvenim vezama. Ovo, dakle, nije dovelo do nestanka Jevreja. Naprotiv, oni su održali izvesne veze sa državnom mašinom i nastavili, premda u suštinski različitom obliku, da vode biznis države. Tako, uprkos njihovoj poznatoj opoziciji prema Trećoj republici, niko drugi do Rotšildovi su preuzeli da plasiraju ruski zajam, dok je Artur Majer, iako pokršten i osvedočeni monarhista, umešan u panamski skandal. To znači da su domaći Jevreji sledili pridošlice, koje su činile glavnu sponu između privatne trgovine i maši-

³¹ Tim pridošlicama Drimonova optužba pripisuje (*Les Trétaux du succès*, Paris, 1901, p. 237): Ti veliki Jevreji koji su počeli ni od čega i postigli sve... dolaze bog zna odakle, žive tajanstveno, umiru pogađajući se... oni ne dolaze, oni naskaču... Oni ne umiru, oni hlape .

nerije vlasti. Ali, dok su Jevreji ranije predstavljali jaku, čvrsto povezanu grupu, čija je korist za državu bila očigledna, oni su sada bili podjeljeni u grupe, međusobno antagonističke ali sve usredsređene na isti cilj: da pomognu društvu da se pothranjuje na račun države.

III: *Vojska i kler protiv republike*

PRIVIDNO po strani od svih takvih činilaca, prividno imuna na celu korupciju stajala je vojska, nasleđe iz Drugog carstva. Republika se nikada nije usudila da njome vlada, čak i kad su monarhističke simpatije i intrige došle do otvorenog izražaja u Bulanžeovoj krizi. Oficirsku klasu su tad kao i ranije činili sinovi onih starih aristokratskih porodica čiji su se preci, kao *émigrés*, borili protiv svoje otadžbine tokom revolucionarnih ratova. Ti oficiri bili su pod jakim uticajem klera, koji je od revolucije insistirao na podržavanju reakcionarnih i antirepublikanskih pokreta. Njegov je uticaj bio možda podjednako jak na one oficire koji su bili nešto nižeg roda, ali koji su se nadali da će po staroj crkvenoj praksi isticanja talenata bez obzira na lozu biti unapređeni uz pomoć sveštenstva.

Nasuprot promenljivim i fluidnim grupama društva i Parlamenta, gde je pristup bio lak, a privrženost nestalna, stoji rigorozna isključivost vojske, tako karakteristična za kastinski sistem. Ni vojnički život, profesionalna čast, niti *esprit de corps* nije okupio te oficire da formiraju reakcionarni bedem protiv republike i protiv demokratskih uticaja; to su jednostavno učinile kastinske veze.³² Odbijanje države da demokratizuje vojsku i da je podvrgne civilnim vlastima povuklo je značajne konsekvence. To je od armije napravilo celinu izvan nacije i stvorilo oružanu silu čija se lojalnost mogla okrenuti u pravcu koji niko ne bi mogao da predkaže. Da ta sila u vlasti jedne kaste, ako je prepuštena sama sebi, nije ni za ni protiv bilo koga, jasno pokazuje priča o skoro burlesknom *coups d'état* u čemu je, uprkos drugačijim tvrdnjama, ona zaista nevoljno učestvovala. Čak je i njen ozloglašeni monarhizam bio, u krajnjoj liniji, samo izgovor da se vojska sačuva kao grupa nezavisnog interesa, spremna da brani svoje povlastice bez obzira na državu, pa čak i protiv nje.³³ Savremeni novinari i kasniji istoričari učinili su junačke napore da povežu sukob između vojnih i civilnih vlasti tokom Drajfusove afere putem ideje antagonizma između bi-

³² Vidi odličan anonimni članak *The Dreyfus Case: A Study of French Opinion*, u *The Contemporary Review* LXXIV tom (oktobar 1898).

³³ Vidi Luxemburg, *loc. cit.*; Razlog zbog kog vojska nije bila sklona da se pokrene bio je taj što je želela da pokaže da se protiv civilnoj vlasti republike, ne gubeći u isto vreme snagu te opozicije potčinjavanjem monarhiji.

znismena i vojnika .³⁴ Mi danas, međutim, znamo kako je neopravdano to indirektno antisemitsko tumačenje. Obaveštajni odsek generalštaba bio je relativno i sam ekspert u biznisu. Zar nisu tako otvoreno trgovali krivotvorenim *bordereaux* i prodavali ih tako nonšalantno stranim vojnim atašeima, kao što je i kožar mogao da trguje kožom a onda da postane predsednik republike, ili predsednikov zet počastima i odlikovanjima?³⁵ Zaista, revnost Švarckopena, nemačkog atašea koji je goreo od želje da otkrije više vojnih tajni nego što je Francuska imala da sakrije, mora da je bila stalan izvor neprilika za onu gospodu u kontraobaveštajnoj službi koja, najzad, nije mogla da prodaje više nego što je proizvela.

Bila je velika greška katoličkih političara što su zamišljali da, sledstveno njihovoj evropskoj politici, mogu da iskoriste francusku vojsku jednostavno zato što je ona antirepublikanska. Crkva je, zapravo, morala da plati ovu grešku potpunim gubitkom političkog uticaja u Francuskoj.³⁶ Kada se obaveštajno odeljenje pokazalo kao obična fabrika falsifikata, kako je Esterhazi, koji je bio u poziciji da zna, opisao *Deuxième Bureau*,³⁷ niko u Francuskoj, čak ni vojska, nije bio tako ozbiljno kompromitovan kao Crkva. Do kraja prošlog veka katoličko sveštenstvo je nastojalo da povрати svoju staru političku moć baš u onim krugovima u kojima su, iz ovog ili onog razloga, svetovne vlasti bile u opadanju među narodom. Tipični primeri su Španija, gde je dekadentna feudalna aristokratija donela zemlji ekonomsku i kulturnu propast, i Austro-Ugarska, gde je sukob nacija svaki dan pretio da dezorganizuje državu. A takav je slučaj bio i u Francuskoj, gde je izgledalo da nacija brzo tone u blato sukobljenih interesa.³⁸ Vojska, koju je Treća republika ostavila u političkom vakuumu, rado je prihvatila vodstvo katoličkog sveštenstva jer je ono osiguravalo bar civilno vodstvo bez koga je vojno gubilo svoj *raison d'être* i odbranu principa otelovljenog u civilnom društvu, kako je rekao Klemanso.

Katolička crkva je tada dugovala svoju popularnost široko rasprostranjenom skepticizmu, koji je u republici i u demokratiji video gubitak sva-

³⁴ Pod tim hapšenjem Maksimilijan Harden (nemački Jevrejin) opisuje slučaj Drajfus u *Die Zukunft* (1898). Valter Frank, antisemita istoričar, upotrebljava istu parolu u naslovu svog poglavlja o Drajfusu, dok Bernanos (*op. cit.*, p. 413) primećuje u istom duhu da tačno ili ne, demokratija u vojsci izgleda kao njen najopasniji takmac.

³⁵ Panamskom kanalu prethodila je takozvana Vilsonova afera. Predsednikov zet je zatečen kako rukovodi otvorenom trgovinom odlikovanjima i ordenjem.

³⁶ Vidi otac Eduard Lecanuet, *Les Signes avant-coureurs de la séparation*, 1894-1910, Paris, 1930.

³⁷ Vidi Bruno Weil, *L'Affaire Dreyfus*, Paris, 1930, p. 169.

³⁸ Cf. Clemanceau, *La Croisade*, *op. cit.*: Španija se savija pod jarmom Rimske crkve. Italija izgleda da podleže. Jedine preostale zemlje su katolička Austrija već u samrtnoj borbi i Francuska iz revolucije, protiv koje papski neprijatelji i sad drže front.

kog reda, sigurnosti i političke volje. Mnogima je hijerarhijski sistem Crkve izgledao kao jedini spas od haosa. Zaista, više od nekog religioznog oživljavanja, to je prouzrokovalo poštovanje prema sveštenstvu.³⁹ Zapravo su u to vreme Crkvu najdoslednije podržavali eksponenti takozvanog cerebralnog katolicizma, katolici bez vere, koji će ubuduće dominirati celim monarhističkim i ekstremno nacionalističkim pokretom. Ne verujući u svoje utemeljenje na drugom svetu, ti katolici su zahtevali više vlasti za sve revolucionarne institucije. To je zapravo bila crta koju je prvi izrekao Drimon a kasnije podržao Moras.⁴⁰

Najveći deo katoličkog sveštenstva, duboko upleten u političke manevre, vodio je politiku prilagodavanja. U tome je, kao što je jasno pokazala Drajfusova afera, bio izuzetno uspešan. Tako je, kada je Viktor Baš podigao zahtev za obnovu sudskog postupka, njegova kuća u Renu osvojena na juriš pod rukovodstvom tri sveštenika⁴¹, dok je jedna tako uvažena osoba kao dominikanac otac Didon pozivao studente *Collège D Arcueil* da izvuku mač, seju strah, odsecaju glave, pobesne i ubijaju sve oko sebe.⁴² Slično je bilo gledište i tri stotine manjih sveštenika koji su se ovekovečili u *Henry Memorial* kako je nazvan spisak upisnika *Libre Parole* za fond u korist madam Anri (udovice pukovnika koji je izvršio samoubistvo dok je bio u zatvoru),⁴³ što je svakako spomenik za sva vremena šokantnoj korupciji viših klasa francuskog naroda tog doba. U periodu Drajfusove krize, na političku liniju katoličke crkve nije uticalo obično sveštenstvo, ni njegovi obični verski redovi, a svakako ne *homines religiosi*. Što se tiče Evrope, njena reakcionarna politika u Francuskoj, Austriji i Španiji, kao i podrška koju je davala antisemitskim tendencijama u Beču, Parizu i Alžiru, bila je verovatno neposredna posledica uticaja jezuita. Upravo su jezuiti uvek i u pisanoj i u govornoj reči najbolje predstavljali antisemitsku školu katoličkog sveštenstva,⁴⁴ što je uglavnom posledica njihovog statuta po kome svaki iskušenik mora da dokaže da nema jevrejske krvi četiri

³⁹ Cf. Bernanos, *op. cit.*, p. 152: Tu poentu nikada nije suvišno ponoviti: pokretom reakcije koja je sledila iza pada i poraza carstva zaista se okoristio kler. Zahvaljujući njima nacionalna reakcija poprimila je posle 1873. karakter religioznog oživljavanja.

⁴⁰ O Drumonu i poreklu intelektualnog katolicizma vidi Bernanos, *op. cit.*, pp. 127 ff.

⁴¹ Cf. Herzog, *op. cit.*, datirano 21. januar 1898.

⁴² Vidi Lecanuet, *op. cit.*, p. 182.

⁴³ Vidi gore belešku 10.

⁴⁴ Jezuitski časopis *Civiltà Cattolica* decenijama je bio najglasniji antisemitiski i najuticajniji katolički časopis na svetu. On je pronosio antijevrejsku propagandu mnogo pre nego što je Italija postala fašistička i na njegovu politiku nije uticalo antihrišćansko držanje nacista. Vidi Joshua Starr, *Italy s Antisemites*, u *Jewish Social Studies*, 1939.

Prema L. Koch, S. J.: Družba Isusova je svojim ustrojstvom bolje od svih redova zaštićena od jevrejskih uticaja. U *Jesuiten-Lexikon*, Paderborn, 1934, članak *Juden*.

generacije unazad.⁴⁵ A od početka devetnaestog veka međunarodna politika Crkve prešla je u njihove ruke.⁴⁶

Već smo napomenuli kako je raspad državne mašinerije olakšao Rotšildovima ulaz u krugove antisemitske aristokratije. Mondensko društvo Fobur Sen-Žermena otvorilo je vrata ne samo nekolicini oplemenjenih Jevreja, već je pretrpelo nalet svojih pokrštenih ulizica, antisemitskih Jevreja, kao i potpunih pridošlica.⁴⁷ Dosta čudno, Jevreji iz Alzasa koji su se, kao i Drajfusova porodica, doselili u Pariz, slédeći odstupanje sa te teritorije, preuzeli su istaknutu ulogu u ovom društvenom usponu. Njihov preterani patriotizam bio je najuočljiviji u načinu na koji su se borili da se ograde od ostalih jevrejskih doseljenika. Drajfusova porodica je pripadala onom delu jevrejstva koje je nastojalo da se asimiluje prihvatanjem svojevrsnog antisemitizma.⁴⁸ To podešavanje prema francuskoj aristokratiji imalo je jedan neizbežan rezultat: Jevreji su pokušali da ubace svoje sinove u iste više vojne službe koje su držali sinovi njihovih novostečenih prijatelja. Upravo se tu začeo prvi uzrok trvenja. Prijem Jevreja u visoko društvo je bio relativno miroljubiv. Više klase, uprkos snovima o restauraciji monarhije, bile su politički mlitava gomila i nisu se preterano trudile na bilo koji način. Ali kada su počeli da traže jednakost u vojsci, Jevreji su se suočili sa odlučnim protivljenjem jezuita koji nisu bili spremni da tolerišu oficire imune na uticaj ispovedaonice.⁴⁹ Štaviše, sukobili su se sa okorelim kastinskim duhom koji su zaboravili zbog lake atmosfere salona, kastinskim duhom

⁴⁵ Prvobitno, prema konvenciji od 1593, bili su isključeni svi hrišćani jevrejskog porekla. Dekret iz 1608. postavljao je uslov da se ispita unazad do pete generacije, poslednji propis iz 1923. smanjio je to na četiri generacije. Nastojnik reda može da prenebregne ove zahteve u pojedinačnim slučajevima.

⁴⁶ Cf. H. Boehmer, *Les Jésuites*, prevod sa nemačkog, Paris 1910, p. 284: Od 1820... nije postojalo nešto kao nezavisne nacionalne crkve sposobne da se odupru papskim redovima kojima su diktirali jezuiti. Više sveštenstvo naših dana ulogorilo se ispred Svete stolice i Crkva je postala ono što je Belarmin, veliki jezuitski polemičar, uvek zahtevao da ona postane, apsolutna monarhija čijom politikom mogu upravljati jezuiti i čiji se razvoj može odrediti pritiskom na dugme.

⁴⁷ Cf. Clemenceau, *Le spectacle du jour*, u *op. cit.*: Rotšild, prijatelj celokupnog anti-jevrejskog plemstva... isti kao Artur Mejer koji je veći papa od pape.

⁴⁸ O alzaškim Jevrejima, kojima je Drajfus pripadao, vidi André Foucault, *Un nouvel aspect de l'Affaire Dreyfus* u *Les Oeuvres Libres*, 1938, pp. 310: U očima jevrejske pariske buržoazije oni su bili otelovljenje nacionalnog *raideur*... to držanje pristojnog prezira koje su posednici izražavali prema skorojevićima svoje vere. Njihova želja da se potpuno prilagode galskim običajima, da žive u bliskim odnosima sa našim starim porodicama, da zauzmu najistaknutije položaje u državi i prezir koji su pokazali prema trgovcima članovima jevrejske zajednice, prema nedavno naseljenim Poljacima iz Galicije, skoro su im dali izgled izdajnika svoje sopstvene rase. ... Drajfusi iz 1894? Zašto, oni su bili antisemiti!

⁴⁹ Cf. K. V. T. u *Contemporary Review*, LXXIV, 598: Po volji demokratije svi Francuzi treba da budu vojnici; po volji Crkve jedino katolici treba da drže glavne komande.

koji je, već ojačan tradicijom i zvanjem, bio još poduprt nepomirljivom mržnjom prema Trećoj republici i prema civilnoj vlasti.

Jedan moderni historičar je opisao borbu između Jevreja i jezuita kao borbu između dva suparnika u kojoj su više jezuitsko sveštenstvo i jevrejska plutokratija suočeni u sred Francuske kao dva nevidljiva fronta.⁵⁰ Opis je tačan utoliko što su Jevreji u jezuitima naišli na nepomirljive protivnike, dok su ovi odmah shvatili kako moćno može biti oružje antisemitizma. To je bio prvi i jedini napad pre Hitlera koji je u sveevropskom obimu koristio antisemitizam kao glavni politički koncept⁵¹. S druge strane, međutim, ako se uzme da je to bila borba dva podjednako spremna suparnika, opis je očito netačan. Jevreji nisu tražili veći stepen moći od onog koji su imale sve druge grupe na koje se podelila republika. Oni su tada samo želeli dovoljno uticaja da bi mogli da sprovedu svoje društvene i poslovne interese. Oni nisu pretendovali na politički deo u upravljanju državom. Jedina organizovana grupa koja je to tražila bili su jezuiti. Drajfusovom suđenju prethodili su brojni događaji koji pokazuju kako su odlučno i energično Jevreji pokušali da izbore mesto u vojsci i kako je svaki- dašnja, čak i u to doba, bila mržnja prema njima. Kao stalni predmet velikih uvreda, nekolicina jevrejskih oficira morala je stalno da se bori u dvobojima, a da njihovi nejevrejski drugovi nisu bili voljni da učestvuju kao sekundanti. U vezi s tim, zaista, proslavljeni Esterhazi prvi izlazi na scenu kao izuzetak od pravila.⁵²

Uvek je ostalo pomalo nejasno da li su Drajfusovo hapšenje i osuda bili samo sudska greška koja je sasvim slučajno zapalila veliki politički požar, ili je generalštab namerno podmetnuo krivotvoreni *bordereau* da bi po kratkom postupku konačno žigosao jednog Jevrejina kao izdajnika. U korist ove druge hipoteze ide činjenica da je Drajfus bio prvi Jevrejin koji se našao u generalštabu, što je u postojećim uslovima moglo da izazove ne samo negodovanje, već nesumnjivo i bes i zabrinutost. U svakom slučaju, mržnja prema Jevrejima raspaljena je i pre nego što je doneta presuda.

⁵⁰ Herzog, *op. cit.*, p. 35.

⁵¹ Cf. Bernanos, *op. cit.*, p. 151: Lišen smešnog preuveličavanja, antisemitizam se pokazao onakvim kakav zaista jeste: ne puka izmišljotina čudaka, mentalni hir, već važan politički koncept.

⁵² Vidi Esterhazijevo pismo iz jula 1894, Edmondu de Rotšildu, citirao J. Reinach, *op. cit.*, II, 53 ff.: Nisam se kolebao kada kapetan Kremijo nije mogao da nade oficira hrišćanina da mu bude sekundant. Cf. T. Reinach, *Histoire sommaire de l'Affaire Dreyfus*, p. 60 ff. Vidi takođe Herzog, *op. cit.*, datirano 1892. i juna 1894, gde su ti dvoboji detaljno pobrojani i imenovana sva Esterhazijeva sekundiranja. Poslednja prilika bila je u septembru 1896, kada je primio 10.000 franaka. Ova velikodušnost na pogrešnom mestu kasnije je dala uznemirujuće rezultate. Kada se, iz udobne bezbednosti Engleske, Esterhazi napokon razotkrio i time iznudio reviziju slučaja, antisemitska štampa prirodno je sugerisala da su ga potplatili Jevreji da sam sebe optuži. Ta ideja se još uvek koristi kao važan argument u korist Drajfusove krivice.

Suprotno običaju koji zahteva zadržavanje svih informacija u špijunskim slučajevima još *sub iudice*, oficiri generalštaba radosno su snabdeli *Libre Parole* detaljima slučaja i imenom optuženog. Očigledno, plašili su se da jevrejski uticaj na vladu ne dovede do obustave suđenja i gušanja celog posla, a taj je strah bio tim opravdaniji što su se izvesni krugovi francuske jevrejske zajednice u to vreme, kao što je bilo poznato, ozbiljno zabrinuli zbog opasne situacije u kojoj su se našli jevrejski oficiri.

Treba se takođe podsetiti da je panamski skandal tada bio svež u svesti javnosti i da je posle Rotšildovog zajma Rusiji znatno poraslo nepoverenje prema Jevrejima.⁵³ Vojnog ministra Mersijea nije pri svakom novom obrtu suđenja uzdizala samo buržoaska štampa, već su mu čak Žoresove novine, organ socijalista, čestitale što se suprotstavio ogromnom pritisku korumpiranih političara i krupnog kapitala.⁵⁴ Karakteristično, ovo veličanje je kod *Libre Parole* izazvalo brojne pohvale, Bravo, Žores! Dve godine kasnije, kada je Bernar Lazar objavio svoj prvi pamflet o neuspehu pravde, Žoresove novine su se pažljivo uzdržale da diskutuju o sadržaju, već su optužile, autora inače socijalistu, da je Rotšildov obožavalac i verovatno plaćeni agent.⁵⁵ Slično tome, čak 1897, kada je bitka za Drajfusovu rehabilitaciju već počela, Žores u tome nije video ništa osim konflikta dve buržoaske grupe, oportunističke i sveštenstva. Konačno, čak posle obnove postupka u Renu, Vilhelm Libkneht, nemački socijaldemokrata, još uvek je verovao u Drajfusovu krivicu jer nije mogao da zamisli da pripadnik viših klasa ikada može postati žrtva lažne optužbe.⁵⁶

Skepticizam radikalne i socijalističke štampe, ionako obojen antijevrejskim osećanjima, pojačala je čudna taktika Drajfusove porodice u pokušajima da sprovede obnovu postupka. Pokušavajući da spase nevinog čoveka, služila se upravo onim metodima koji se obično primenjuju u slučajevima gde krivica postoji. Porodica je bila u samrtnom strahu od javnosti i oslanjala se isključivo na tajne manevre.⁵⁷ Rasipala je novac i

⁵³ Herzog, *op. cit.*, datirano 1892, napokon pokazuje kako su Rotšildovi počeli da se prilagodavaju republici. Dosta neobično, papska politika koalicionizma, koja predstavlja pokušaj približavanja katoličke crkve, datira upravo iz te godine. Tako da nije moguće da je na Rotšildovu liniju uticalo sveštenstvo. Kao što je u vezi sa zajmom od 500 miliona franaka Rusiji grof Minster umesno primetio: Špekulacija je mrtva u Francuskoj... kapitalisti ne mogu da nađu način da pregovaraju o svojim obveznicama... i to će doprineti uspehu zajma... veliki Jevreji veruju da će ako zarade novac moći najbolje da pomognu svojoj sitnoj braći. Rezultat je to da, iako je francusko tržište zasićeno ruskim obveznicama, Francuzi još uvek daju dobre franke za loše rublje ; Herzog, *ibid.*

⁵⁴ Cf. J. Reinach, *op. cit.*, I, 471.

⁵⁵ Cf. Herzog, *op. cit.*, p. 212.

⁵⁶ Cf. Max J. Kohler, 'Some New Light on the Dreyfus Case', u *Studies in Jewish Bibliography and Related Subjects in Memory of A. S. Freidus*, New York 1929.

⁵⁷ Porodica Drajfus, na primer, u celini je odbacila predlog Artura Levija, pisca, i Levi-Brila, intelektualca, da oni pokrenu protestnu peticiju među svim vodećim figurama javnog

odnosila se prema Lazaru, jednom od svojih najvrednijih pomoćnika i jednoj od najvećih figura ovog slučaja, kao da je njen plaćeni agent.⁵⁸ Klemanso, Zola, Pikar i Labori da pomenem samo aktivnije drajfusovce mogli su na kraju da sačuvaju svoj dobar glas jedino ograđujući svoje napore, sa manje ili više buke i publiciteta, od konkretnijih vidova ovog predmeta.⁵⁹

Postojala je samo jedna osnova po kojoj je Drajfus mogao ili trebalo da bude spasen. Intrige korumpiranog Parlamenta, suvo truljenje društva i žudnja klera za vlašću trebalo je da se otvoreno ogledaju sa strogim jakobinskim konceptom naroda, zasnovanim na ljudskim pravima onim republikanskim pogledom na javni život koji tvrdi (Klemansoovim rečima) da neko ko krši prava pojedinca, krši prava svih. Oslanjanje na Parlament ili na društvo je značilo da je bitka izgubljena i pre nego što je započeta: s jedne strane, zato što izvori jevrejske zajednice nisu ni na koji način bili jači od izvora bogate katoličke buržoazije, a s druge zato što su svi viši slojevi društva, od svešteničkih i aristokratskih porodica Fobur Sen-Žermena do antiklerikalne i radikalne sitne buržoazije, ipak priželjkivali da se Jevreji formalno uklone iz državnog tela. Na taj način, računali su, moći će da se očiste od moguće ljage. Gubljenje jevrejskih društvenih i trgovačkih kontakata izgledalo im je kao cena koju вреди platiti. Slično tome, kako svedoče Žoresove izjave, Parlament je na čitavu aferu gledao kao na zlatnu mogućnost da rehabilituje ili pre da spase svoju starostavnu reputaciju nepotkupljivosti. Konačno, uopšte nije nevažno što je u podržavanju takvih parola kao što su Smrt Jevrejima i Francuska Francuzima pronađena skoro čarobna formula za pomirenje masa sa postojećim stanjem u kome su se vlada i društvo našli.

života. Umesto toga upustili su se u niz ličnih obraćanja političarima sa kojima su uspeli da dodu u kontakt; cf. Dutrait-Crozon, *op. cit.*, p. 51. Vidi takode Foucault, *op. cit.*, p. 309: Sa ove distance čovek može da se začudi nad činjenicom da francuski Jevreji umesto što tajno rade na štampi, nisu dali odgovarajući otvoreni izraz svoje indignacije .

⁵⁸) Cf. Herzog, *op. cit.*, datirano decembra 1894. i januara 1898. Vidi takode Charensol, *op. cit.*, str. 79. i Charles Péguy, Le Portrait de Bernard Lazare u *Cahiers de la quinzaine*, series XI, No. 2 (1910).

⁵⁹) Laborijevo povlačenje, pošto je Drajfusova porodica žurno povukla predmet od njega dok je sud u Renu još uvek zasedao, izazvalo je veliki skandal. Iscrpan, iako uglavnom preteran izveštaj naći će se kod Franka, *op. cit.*, str. 432. Laborijeva izjava, koja rečito govori o plemenitosti njegovog karaktera, pojavila se u *La Grande Revue* (februara 1900). Posle onoga što se dogodilo njegovom advokatu i prijatelju, Zola je odjednom prekinuo odnose sa porodicom Drajfus. Kao što za Pikara *Echo de Paris* (30. novembar 1901) izveštava da posle Rena on nije imao nikakve veze sa Drajfusovima. Klemanso, suočen sa činjenicom da je cela Francuska, ili čak ceo svet, shvatio pravo značenje suđenja bolje od optuženog ili njegove porodice, bio je sklon da incident smatra humornim; cf. Weil, *op. cit.*, p. 307-308.

IV: *Narod i gomila*

AKO JE uobičajena greška našeg vremena umisliti da propaganda može sve da postigne i da se čovek može ubediti u bilo šta, pod uslovom da je govor dovoljno jasan i lukav u onom periodu se obično verovalo da je glas naroda glas Božiji, a da je zadatak vođe, kako se Klemanso prezri-vo izrazio,⁶⁰ da taj glas promućurno sledi. Oba pogleda se vraćaju na istu suštinsku grešku po kojoj se gomila poistovećuje s narodom umesto da se shvati kao njegova karikatura.

Gomila je prvenstveno grupa u kojoj su se našli ostaci svih klasa. Zato je tako lako pomešati gomilu sa narodom, koji takođe obuhvata sve slojeve društva. Dok se narod u svim velikim revolucijama borio za svoje istinsko zastupništvo, gomila će uvek zahtevati jakog čoveka, velikog vođu. Jer gomila mrzi društvo iz koga je isključena, kao i parlament u kome nije zastupljena. Plebisciti, međutim, sa kojima su moderne vođe gomile postigle tako izvrsne rezultate, stari su recept političara koji su se oslanjali na gomilu. Jedan od najinteligentnijih vođa antidrajfusovaca, Deruld, tražio je Republiku putem plebiscita.

Visoko društvo i političari Treće republike pomogli su stvaranje francuske gomile nizom skandala i javnih prevara. Oni su sada osetili nežno čuvstvo roditeljske bliskosti sa svojim potomstvom, osećanje pomešano sa divljenjem i strahom. Najmanje što društvo može da učini za svoje potomstvo jeste da ga verbalno zaštiti. Dok je gomila stvarno rušila jevrejske radnje i napadala Jevreje na ulici, jezik visokog društva činio je da pravo, strasno nasilje izgleda kao bezazlena dečja igra.⁶¹ Najvažniji dokument iz tog vremena je *Henry Memorial* i različita rešenja koja je on nudio za jevrejsko pitanje: Jevreje treba rastrgnuti na komade kao Marsiju u grčkom mitu, Rajnaha treba živog skuvati, Jevreje treba pržiti na ulju ili na smrt izbosti iglama, treba ih obrezati oko vrata. Jedna grupa oficira bila je veoma nestrpljiva da isproba nov tip puške na 100.000 Jevreja u zemlji. Među potpisnicima je bilo više od 1.000 oficira, uključujući i četiri aktivna generala i ministra rata Mersijea. Izenađuje relativno velik broj in-

⁶⁰ Cf. Klemansoov članak 2. februara 1898. u *op. cit.* O uzaludnosti pokušaja da se radnici pobede antisemitskim parolama i posebno o pokušajima Leona Dodea, vidi rojalističkog pisca Dimiera, *Vingt ans d'Action Française*, Paris 1926.

⁶¹ U ovom pogledu su vrlo karakteristični razni opisi savremenog društva u J. Reinach, *op. cit.*, I, 233 ff.; III, 141: Domaćice iz visokog društva prilagodile su korak Gerenu. Njihov jezik (koji nije bio bolji od onog što su mislile) izazvao bi strah u Demohejskom Amazonu... U vezi s ovim je od posebne važnosti članak André Chevrillona, *Huit Jours Rennes*, u *La Grande Revue*, februar 1900. On pripoveda, *inter alia*, sledeći indikativan događaj: Jedan lekar, govoreći nekim mojim prijateljima, reskirao je da napravi opasku: Voleo bih da ga mučim. A ja bih želela da je nevin, pridružila se jedna od dama, Onda bi više patio.

telektualaca,⁶² pa čak i Jevreja na toj listi. Više klase su znale da je gomila put njihove puti i krv njihove krvi. Čak je jedan jevrejski historičar toga vremena, iako je sopstvenim očima video da Jevreji više nisu bezbedni kad gomila vlada ulicom, sa potajnim divljenjem govorio o velikom zajedničkom pokretu.⁶³ Ovo samo pokazuje koliko je duboko najveći broj Jevreja bio duboko ukorenjen u društvo koje je nastojalo da ih eliminiše.

Ako Bernanos u vezi sa Drajfusovom aferom opisuje antisemitizam kao glavni politički koncept, on je bez sumnje u pravu kada je gomila u pitanju. Ranije su to u Berlinu i Beču pokušali Alvar i Šteker, Šonerer i Liger, ali se njegova efikasnost nigde nije tako jasno pokazala kao u Francuskoj. Nema sumnje da su u očima gomile Jevreji postali simbol svega što je mrzela. Ako je mrzela društvo, mogla je da ukaže na to kako se Jevreji tolerišu u njemu; a ako je mrzela vladu, mogla je da ukaže na to kako Jevreje štiti država ili čak da Jevreje poistoveti sa državom. Iako je pogrešno pretpostavljati da je gomila proganjala samo Jevreje, Jevrejima se može dodeliti prvo mesto među njenim najdražim žrtvama.

Kako je isključena iz društva i politički nezastupljena, gomila je svoje potrebe okrenula ka vanparlamentarnim akcijama. Štaviše, naginjala je traženju stvarnih snaga političkog života u onim pokretima i uticajima koji su skriveni od pogleda javnosti i rade u pozadini. Nema sumnje da je u devetnaestom veku jevrejska zajednica pala u tu kategoriju, kao ranije masoni (posebno u latinskim zemljama) i jezuiti.⁶⁴ Naravno, potpuno je ne tačno da je ijedna od ovih grupa obrazovala tajno društvo čija je jedina namera bila da svetom ovlada putem džinovske zavere, ali je svakako tačno da se njihov uticaj u velikoj meri sprovodio u kuloarima, ložama i ispovedaonicama, van domena formalne politike. Od vremena Francuske revolucije ove tri grupe su delile sumnjivu čast da, u očima evropske gomile, predstavljaju ključnu tačku svetske politike. Tokom Drajfusove krize svako je mogao da koristi ovo popularno shvatanje optužujući druge za zaveru radi svetske prevlasti. Parola tajni Juda, nastala je, bez sumnje, zahvaljujući inventivnosti izvesnih Jevreja koji su u prvom Cionističkom kongresu (1897) videli jezgro jevrejske svetske zavere.⁶⁵ Slično tome, koncept tajnog Rima nastao je zahvaljujući antiklerikalnim masonima, a možda i zahvaljujući nekritičkim klevetama nekih Jevreja.

⁶² Među intelektualcima je, što je sasvim čudno, i Pol Valeri, koji je priložio tri franka, *non sans réflexion*.

⁶³ J. Reinach, *op. cit.*, I, 233.

⁶⁴ Studija evropskog praznoverja verovatno bi pokazala da su Jevreji dosta kasno postali predmet te tipične vrste praznoverja devetnaestog veka. Prethodili su im rozenkrojevci, templari, jezuiti i masoni. Obrada istorije devetnaestog veka veoma pati od nedostatka takve studije.

⁶⁵ Vidi *Il caso Deyfus* u *Civiltà Cattolica* (5. februar 1898). Među izuzecima od ranije pomenutih izjava najuočljiviji je jezuita Pjer Šarl Luven koji je osudio Protokole.

Nepostojanost gomile je poslovična, što su Drajfusovi protivnici morali na svoju žalost da saznaju 1899, kada se vetar promenio i mala grupa pravih republikanaca, na čelu sa Klemansoom, iznenada shvatila, sa podeljenim osećanjima, da se deo gomile okupio na njenoj strani.⁶⁶ U nekim očima su te dve partije, veoma kontroverzno, sada izgledale kao dve suparničke bande šarlatana koje se bore za priznanje gomile⁶⁷, dok je zapravo glas jakobinca Klemansoa uspeo da vrati deo francuskog naroda njegovim najjačim tradicijama. Tako da je veliki naučnik Emil Diklo mogao da napiše: U toj drami koja se igrala pred celim narodom, a koju je štampa tako uzburkala da je cela nacija konačno uvučena u nju, mi vidimo hor i antihor antičke tragedije kako psuju jedan drugog. Scena je Francuska, a pozorište je svet.

Vojska je, predvođena jezuitima i uz pomoć gomile, ušla u borbu, uverena u pobedu. Kontraudar civilne vlasti je bio uspešno preduhitren. Antisemitska štampa zapušila je svima usta objavljujući Rajnahove spiskove poslanika umešanih u panamski skandal.⁶⁸ Sve je nagoveštavalo lak trijumf. Društvo i političari Treće republike, njeni skandali i afere, stvorili su novu klasu *déclassés*; nije se od njih moglo očekivati da se bore protiv svog sopstvenog proizvoda. Naprotiv, trebalo je da oni usvoje jezik i manire gomile. Jezuiti bi putem vojske postigli prevlast nad korumpiranim civilnom vlašću i tako bi se popločao put za *coup d'état* bez krvi.

Sve dok je samo Drajfusova porodica čudnim metodama pokušavala da spase svog rođaka sa Đavoljeg ostrva i dok su samo Jevreji bili zabrinuti za svoj položaj u antisemitskim salonima i u vojsci koja je bila još više antisemitska, sve je naravno ukazivalo na taj put. Očigledno nije bilo razloga da se iz *njihovog* kruga očekuje napad na vojsku ili na društvo. Nije li to bila samo želja Jevreja da i dalje budu prihvaćeni u društvu i da trpe u oružanim snagama? Niko u vojnim ili civilnim krugovima nije trebalo da se obazire na *njih*.⁶⁹ Zato je nastala neprilika kada je u javnost izbilo da u obaveštajnoj službi generalštaba sedi visoki oficir koji, iako pripada dobroj katoličkoj sredini i ima izvrsne vojne sposobnosti i pravi stepen antipatije prema Jevrejima, još nije usvojio princip da cilj opravdava sredstvo. Takav čovek, potpuno van društvenih klanova ili profesionalne ambi-

⁶⁶ Cf. Martin du Gard, Jean Barrios, p. 272 ff., i Daniel Halévy u *Cahiers de la quinzaine*, Series XI, cahier 10, Paris, 1910.

⁶⁷ Cf. Georges Sorel, *La Revolution dreyfusienne*, Paris, 1911, pp. 70-71.

⁶⁸ Do koje mere su članovima Parlamenta bile vezane ruke pokazuje slučaj Šerer-Kestnera, jednog od njihovih boljih elemenata i potpredsednika Senata. Tek što je on otpočeo protest protiv sudjenja, *Libre Parole* je objavio činjenicu da je njegov zet bio umešan u panamski skandal. Vidi Herzog, *op. cit.*, datirano novembra 1897.

⁶⁹ Cf. Brogan, *op. cit.*, VII Book, 1 ch.: Želja da se ostavi da stvar počiva nije bila neuobičajena među francuskim Jevrejima, posebno među bogatijim francuskim Jevrejima.

cije, zvao se Pikar i generalštab je uskoro bio sit tog jednostavnog, mirnog čoveka, politički nezainteresovanog duha. Pikar nije bio heroj, svakako ne mučenik. On je jednostavno bio onaj običan tip građanina sa prosečnim interesovanjem za javne poslove koji u času opasnosti (ali ni minut ranije) ustaje u odbranu svoje zemlje na isti pouzdan način kao što ispunjava svoje dnevne obaveze.⁷⁰ Ipak, povod postaje ozbiljan tek posle nekoliko odlaganja i kolebanja, kada se Klemanso najzad uverio da je Drajfus nevin a republika u opasnosti. Na početku borbe samo se šačica poznatih pisaca i naučnika okupila oko tog slučaja: Zola, Anatol Frans, E. Diklo, historičar Gabriel Mono i Lisijen Her, bibliotekar *Ecole Normale*. Ovome se može dodati mali i zato beznačajan krug mladih intelektualaca koji će kasnije praviti istoriju u *Cahiers de la quinzaine*.⁷¹ To je, međutim, bio ceo spisak Klemansoovih saveznika. Nije bilo političke grupe, čak nijednog renomiranog političara spremnog da stane na njegovu stranu. Veličina Klemansoovog pristupa sastoji se u tome što on nije bio usmeren protiv pojedinačne pogreške pravde, već se zasnivao na tako apstraktnim idejama kao što su pravda, sloboda i građanska vrlina. Ukratko, zasnivao se na samim onim pojmovima koji su bili glavni proizvod starovremenskog jakobinskog patriotizma, a na koji je već bilo bačeno mnogo blata i uvreda. Kako je vreme prolazilo i Klemanso nastavio, nepokoleban pretnjama i razočaranjima, da iznosi iste istine i da ih utelovljuje u zahteve, to su čvrsti nacionalisti sve više gubili tlo. Sledbenici čoveka kao što je bio Bares, koji je optužio Drajfusove podržavaoce da se gube u metafizičkoj zbrci, shvatali su polako da su apstrakcije Tigra bile zapravo bliže političkoj stvarnosti nego ograničena inteligencija propalih biznismena ili jalov tradicionalizam fatalistički nastrojenih intelektualaca.⁷² Kuda je čvrst prilaz konačno vodio realističke nacionaliste ilustruje priča od neprocenjive vrednosti o tome kako je Šarl Moras imao čast i zadovoljstvo, posle poraza Francuske, da prilikom léta na jug susretne astrolškinju koja mu tumači političko značenje skorašnjih događaja i savetuje ga da saraduje sa nacistima.⁷³

Iako je antisemitizam bez sumnje uhvatio korena tokom tri godine posle Drajfusovog hapšenja, pre nego što je počela Klemansoova kampanja i

⁷⁰ Čim je sve razotkrio, Pikar je bio izgnan na opasno mesto u Tunisu. Na to je napravio testament, izložio celu stvar, a kopiju dokumenta deponovao kod svog advokata. Nekoliko meseci kasnije, kada je otkriveno da je još živ, poplava tajanstvenih pisama počela je da pristiže, kompromitujući ga i optužujući za saučesništvo sa izdajnikom Drajfusom. Tretirali su ga kao gangstera koji je pretio da potkaže. Kad se sve to pokazalo uzaludnim, uhapsili su ga, izbacili iz vojske i oduzeli mu odlikovanja, što je on sve mirno i staloženo izdržao.

⁷¹ Ovoj grupi koju je predvodio Šarl Pegi pripadali su mladi Romen Rolan, Suarez, Žorž Sorel, Danijel Halevi i Bernar Lazar.

⁷² Cf. M. Barrès, *Scènes et doctrines du nationalisme*, Paris, 1899.

⁷³ Vidi Yves Simon, *op. cit.*, pp. 54-55.

iako je antijevrejska štampa postigla tiraž koji se mogao meriti sa glavnim listovima, ulice su ostale mirne. Tek kada je Klemanso počeo da objavljuje svoje članke u *l'Aurore*, i kada je sud u Renu istakao neveseo uspeh suđenja i obnove suđenja, gomila se pokrenula. Svaki udarac drajfusovaca (koji su bili poznati kao manjina) pratili su manje ili više nasilni nemiri na ulicama.⁷⁴ Generalštab je izvanredno organizovao gomilu. Suđenje je vodilo pravo iz vojske u *Libre Parole* koji je, neposredno ili posredno, svojim člancima ili ličnim intervencijama svojih urednika, mobilisao studente, monarhiste, avanturiste i čiste gangstere i gurnuo ih na ulice. Kad bi Zola izrekao koju reč, njegovi prozori su odmah bili kamenovani. Kad je Šerer-Kestner pisao kolonijalnom ministru, prebili su ga na ulici, dok su novine vršile besramne napade na njegov privatni život. I svi se prikazi slažu: da je Zola bio oslobođen optužbe, ne bi živ napustio sudnicu.

Povik Smrt Jevrejima brisao je zemljom. U Lionu, Renu, Nantu, Turu, Bordou, Klermon-Feranu i Marseju zapravo svuda izbijale su antisemitske pobune i uvek vodile ka istom izvoru. Masovno ogorčenje izbijalo je svuda istog dana i tačno u isti čas.⁷⁵ Pod vodstvom Gerena, gomila je zauzela vojni kompleks. Antisemitske udarne trupe pojavile su se na ulicama i uverile ljude da će se svaki prodrajfusovski miting završiti krvoprolićem. Saučesništvo policije svuda je bilo očigledno.⁷⁶

Najmodernija figura na strani antidrajfusovaca bio je verovatno Žil Gerren. Propali preduzetnik, on je svoju političku karijeru počeo kao politički provokator i stekao onaj smisao za disciplinu i organizaciju koji neizbežno ukazuje na podzemlje. Tako je on kasnije mogao da skrene u političke kanale postaviši osnivač i glava *Ligue Antisémitte*. U njemu je visoko društvo našlo svog prvog heroja-kriminalca. Laskajući Gerenu, buržoasko društvo je jasno pokazalo da je po svom moralnom i etičkom kôdu zauvek raskinulo sa sopstvenim standardima. Iza Lige su stajala dva člana aris-tokratije, vojvoda od Orleana i markiz de Mores. Ovaj drugi je izgubio bogatstvo u Americi i postao slavan po organizovanju mesara Pariza u ubojičke brigade.

⁷⁴ Prostorije Univerziteta u Renu bile su demolirane pošto se pet profesora izjasnilo u korist suđenja. Kad je štampan prvi Zolin članak, rojalistički studenti su demonstrirali ispred redakcije *Figaroa*, posle čega su novine odustale od daljih članaka istog tipa. Izdavač prodrajfusovskog *La Bataille* prebijen je na ulici. Sudije kasacionog suda koji su konačno ukinuli presudu iz 1894. jednoglasno su izjavili da su im pretili vanpravnim napadom. Primera ima mnogo.

⁷⁵ 18. januara 1898. održane su antisemitske demonstracije u Bordou, Marselju, Klermon-Feranu, Nantu, Ruanu i Lionu. Sutradan su izbile studentske pobune u Ruanu, Tuluzu i Nantu.

⁷⁶ Najneotesaniji je bio postupak prefekta policije u Renu koji je savetovao profesoru Viktoru Bašu, kad mu je opustošila kuću gomila od čitavih 2.000 ljudi, da treba da podnese ostavku, jer on ne može dalje da mu garantuje sigurnost.

Najrečitiji primer koji oslikava tendenciju tog vremena bila je farsična opsada takozvane tvrđave Šabrol. Tu se, u toj prvoj od Smedih kuća, sastao krem *Ligue Antisémit* kada je policija najzad odlučila da uhapsi njihovog vođu. Instalacije su bile vrhunac tehničke perfekcije. Prozori su bili zaštićeni gvozdanim kaptcima. Postojao je sistem električnih zvona i telefona od podruma do krova. Na oko pedeset metara od masivnog ulaza koji je uvek bio zaključan i zakračunat bila je visoka rešetka od starog gvožđa. S desna, između rešetke i glavnog ulaza, bila su mala vrata, obložena gvoždem, iza kojih su stražari, probрани iz mesarskih legija, motrili dan i noć.⁷⁷ Maks Reži, podstrekač alžirskih pogroma, još jedan je koji je udario modernu notu. To je bio onaj mladalački Reži koji je jednom pozvao veselu parisku rulju da zalije drvo slobode krvlju Jevreja. Reži je predstavljao onaj odeljak pokreta koji se nadao da će steći vlast legalnim i parlamentarnim metodama. U skladu sa tim programom on je sebe izabrao za gradonačelnika Alžira i iz svoje kancelarije je pokrenuo pogrome u kojima je ubijeno više Jevreja, jevrejske žene zločinački napadane a radnje koje su posedovali Jevreji opljačkane. Njemu je, takođe, Eduar Drimon, najslavniji francuski antisemit, ugladen i kulturano, dugovao svoje mesto u Parlamentu.

U svemu tome nije bila nova aktivnost gomile; za to je postojalo obilje preteča za to vreme. Nova i iznenađujuća iako nama isuviše dobro poznata bila je organizacija gomile i obožavanje koje su uživale vođe. Gomila je postala direktni agent tog čvrstog nacionalizma koji su usvojili Bares, Moras i Dode, koji su zajedno bez sumnje činili neku vrstu elite mladih intelektualaca. Ti ljudi koji su prezirali narod i koji su tek nedavno izronili iz razornog i dekadentnog kulta esteticizma, videli su u gomili živi izraz muževne i primitivne snage. Oni i njihove teorije prvi su identifikovali gomilu sa narodom i pretvorili njene vođe u nacionalne heroje.⁷⁸ Njihova filozofija pesimizma i njihovo uživanje u propasti bili su prvi znak neizbežnog kolapsa evropske inteligencije.

Čak i Klemanso nije bio imun na iskušenje da poistoveti gomilu sa narodom. Posebno je bio sklon toj greški zbog dosledno dvosmislenog držanja radničke partije prema pitanju apstraktne pravde. Nijedna partija, uključujući socijalističku, nije bila spremna da postavi problem pravde *per se*, da stane nepokolebljivo, dogodilo se što mu drago, iza pravde, kao neraskidive spone civilizovanih ljudi.⁷⁹ Socijalisti su zastupali interese radnika, oportunisti liberalne buržoazije, koalicionisti interese katoličkih viših

⁷⁷ Cf. Bernanos, *op. cit.*, p. 346.

⁷⁸ Za te teorije vidi posebno Charles Maurras, *Au Signe de Flore; souvenirs de la vie politique; l'Affaire Dreyfus et la fondation de la Action Française*, Paris, 1931. M. Barrès, *op. cit.*; Léon Daudet, *Panorama de la Troisième République*, Paris, 1936.

⁷⁹ Cf. Clemenceau, *A la dérive*, *op. cit.*

klasa, a radikali antiklerikalne sitne buržoazije. Socijalisti su imali veliku prednost da govore u ime homogene i ujedinjene klase. Za razliku od buržoaskih partija, oni nisu predstavljali društvo koje se delilo u bezbroj klika i tajnih društava. Uprkos tome, oni su se prvenstveno i suštinski bavili interesima svoje klase. Nije ih potresala nikakva viša obaveza prema ljudskoj solidarnosti i nisu imali predstavu o tome šta zajednički život zaista znači. Za njihovo držanje je bila tipična opaska Žila Gezda, koji je bio pandan Žoresu u Francuskoj partiji, da su zakon i čast samo reči .

Nihilizam koji je karakterisao nacionaliste nije bio monopol antidrajfusovaca. Naprotiv, veliki deo socijalista i mnogi od onih koji su podržavali Drajfusa, kao Gezd, govorili su istim jezikom. Ako je katolički *La Croix* primetio da nije više pitanje da li je Drajfus nevin ili kriv, već jedino ko će pobediti, prijatelji vojske ili njeni protivnici , odgovarajuće osećanje su, *mutatis mutandis*, mogli da iskažu samo Drajfusovi pobornici.⁸⁰ Nije samo gomila već je i značajan deo francuskog naroda pokazao da je, u najboljem slučaju, sasvim nezainteresovan da li će jedan deo stanovništva biti isključen iz zakona ili ne.

Čim je počela kampanju nasilja protiv Drajfusovih pristaša, gomila je pred sobom našla otvoren put. Kao što svedoči Klemanso, radnici Pariza su slabo marili za celu aferu. Ako su se razni elementi buržoazije prepirali među sobom, to, mislili su oni, jedva utiče na njihove interese. Sa otvorenim pristankom naroda , pisao je Klemanso, oni su pred svetom proglasili neuspeh svoje demokratije . Kroz njih je suvereni narod, sa koga je ostriženo njegovo neprikosnoveno dostojanstvo, sâm sebe napao sa trona svoje pravde. Jer ne može da se porekne da nas je to zlo zadesilo uz puno saučesništvo samog naroda. ...Narod nije Bog. Svako je mogao predvideti da će se ovo novo božanstvo srušiti. Kolektivni tiranin razasut čitavom zemljom nije ništa prihvatljiviji od običnog tiranina ustoličenog na tronu. ⁸¹

Najzad je Klemanso ubedio Žoresa da je kršenje prava jednog čoveka kršenje prava svih, ali je u tome uspeo jedino zato što su krivci bili okoreli neprijatelji naroda još od revolucije, upravo aristokratija i kler. To *protiv* bogatih i sveštenstva, ne *za* republiku, ne *za* pravdu i slobodu, konačno je izvelo radnike na ulicu. Uistinu, i Žoresovi govori i Klemansoovi članci odišu starom revolucionarnom strašću prema ljudskim pravima. Takođe je istina da je ta strast bila dovoljno jaka da okupi narod na borbu, ali prvo ih je trebalo ubediti da nisu u pitanju samo pravda i čast republike, već i njihovi sopstveni klasni interesi . Situacija je bila takva da je veliki broj so-

⁸⁰ Upravo je to snažno razočaralo Drajfusove pobornike, naročito krug oko Šarla Pegija. Ta uznemirujuća sličnost između drajfusovaca i antidrajfusovaca je glavni predmet instruktivnog romana Martin du Gara, *Jean Barois*, 1913.

⁸¹ Uvod u *Contre la Justice*, 1900.

cijalista, i unutar i izvan zemlje, još uvek smatrao da je greška mešati se (kako su govorili) u bratoubilačke svađe buržoazije ili se uznemiravati spašavanjem republike.

Prvi koji je odučio radnike, bar delimično, od te indiferentnosti, bio je veliki ljubitelj naroda Emil Zola. U svojoj čuvenoj optužbi pisanoj protiv Republike on je bio prvi koji je odustao od izlaganja preciznih političkih činjenica i popustio strasti gomile budeći davolka tajnog Rima. To je bio ton koji je Klemanso prihvatio samo nerado, a Žores sa entuzijazmom. Stvarna Zolina zasluga, koju je teško otkriti iz njegovih pamfleta, sastoji se u odlučnoj i neustrašivoj hrabrosti sa kojom je taj čovek, čiji su život i dela ushitali narod do tačke koja se graničila sa idolatrijom, ustao da izazove, da se bori i da konačno pokori mase u kojima je, kao Klemanso, sve vreme jedva mogao da odeli gomilu od naroda. Čovek je stvoren da se odupre najmoćnijim monarsima i da odbije da se povije pred njima, ali je malo njih zaista bilo stvoreno da se odupre gomili, da se uspravi i pred zavedenim masama, da se bez oružja suoči sa njihovim neumoljivim besom i da se skrštenih ruku usudi da kaže ne onda kada se od njega očekuje da kaže da. Takav je čovek bio Zola.⁸²

Tek što se *J Accuse* pojavio, pariski socijalisti su održali svoj prvi skup i doneli odluku u kojoj traže obnovu Drajfusovog slučaja. Ali samo pet dana kasnije, neka trideset dva socijalistička zvaničnika spremno su izašli sa deklaracijom da sudbina Drajfusa, klasnog neprijatelja, nije njihova briga. Iza te deklaracije su stajali široki elementi te partije u Parizu. Iako se cepanje u njenim redovima nastavilo tokom cele afere, partija je imala dovoljno drajfusovaca da spreči *Ligue Antisémitite* da i dalje kontroliše ulice. Socijalistički skup je čak žigosao antisemitizam kao novi oblik reakcije. Ipak, nekoliko meseci kasnije na parlamentarnim izborima Žores nije vraćen, a malo posle toga, kada je Kavenjak, ministar rata, održao pred Predstavničkim domom govor u kome napada Drajfusa i hvali vojsku kao neophodnu, poslanici su odlučili, sa samo dva glasa protiv, da oblepe pariske zidove tim tekstom. Slično tome, kada je u Parizu proglašen veliki štrajk u oktobru iste godine, Minster, nemački ambasador, mogao je pouzdano i poverljivo da obavesti Berlin da što se tiče širokih masa, ovo nikako nije politička stvar. Radnici su jednostavno izašli zbog većih nadnica i na kraju će ih sigurno i dobiti. Što se Drajfusovog slučaja tiče, on ih uopšte nije doticao.⁸³

Ko je onda, najšire rečeno, podržavao Drajfusa? Ko su bili 300.000 Francuza koji su tako žudno gutali Zolin *J Accuse* i koji su pobožno pratili Klemansoove uvodnike? Ko su bili ljudi koji su konačno uspeali da po-

⁸² Klemanso, u govoru pred Senatom nekoliko godina kasnije; et. Weil, *op. cit.*, pp 112-113.

⁸³ Vidi Herzog, *op. cit.*, datirano 10. oktobar 1898.

cepaju svaku klasu, čak svaku porodicu u Francuskoj na strane zavadene oko Drajfusove stvari? Odgovor je da oni nisu sačinjavali nikakvu partiju ili homogenu grupu. Doduše, oni su se više regrutovali iz nižih nego iz viših klasa, kao što je među njima bilo, sasvim karakteristično, više lekara nego advokata ili državnih službenika. Uglavnom je to bila mešavina različitih elemenata: ljudi tako različiti kao Zola i Pegi ili Žores i Pikar, ljudi koji će sutradan razvrgnuti prijateljstvo i otići svako svojim putem.

Oni dolaze iz političkih partija i verskih zajednica koje nemaju ničeg zajedničkog, koje su čak u sukobu. ...Ti ljudi ne poznaju jedni druge. Oni su se borili i po potrebi bi se ponovo borili. Nemojte se zavaravati; oni su elita francuske demokratije.⁸⁴

Da je Klemanso u to vreme imao dovoljno samopouzdanja da samo svoje pristalice smatra pravim narodom Francuske, ne bi pao kao plen fatalnog ponosa koji je označio kraj njegove karijere. Iz iskustva u Drajfusovoj aferi izrastao je njegov očaj prema narodu, njegov prezir prema čoveku, konačno njegova vera da će on i samo on moći da spase republiku. Nikada nije mogao da se ponizi da izigrava pljeskača u lakrdijama gomile. Tako, čim je počeo da poistovećuje gomilu sa narodom, on je zaista izmakao sebi tlo pod nogama i prognao sebe u sumornu usamljenost koja je od tada postala njegova odlika.

Razjedinjenost francuskog naroda bila je očigledna u svakoj porodici. Sasvim karakteristično, samo u redovima radničke partije ona je našla politički izraz. Svi drugi, kao i sve parlamentarne grupe, na početku kampanje za obnovu suđenja bili su čvrsto protiv Drajfusa. Sve to, međutim, znači da buržoaske partije više nisu predstavljale prava osećanja birača, jer je isto nejedinstvo koje je bilo tako očevidno među socijalistima vlada-lo u skoro svim delovima stanovništva. Svuda je postojala manjina koja je prihvatila Klemansoovu molbu za pravdu i ta heterogena manjina sačinjavala je drajfusovce. Njihova borba protiv vojske i korumpiranog saučesništva republike, bila je dominantni činilac u francuskoj unutrašnjoj politici od kraja 1897. do otvaranja izložbe 1900. To je takode izvršilo važan uticaj na spoljnu politiku zemlje. Ipak, ova celokupna borba koja je rezultirala bar delimičnom pobedom, odvijala se isključivo izvan Parlamenta. U toj takozvanoj predstavničkoj skupštini, a ova je sadržavala svih 600 delegata izvučenih iz svake nijanse i boje i radničke i buržoaske, godine 1898. sedela su samo dva Drajfusova pobornika, a jedan od njih, Žores, nije ponovo izabran.

U Drajfusovoj aferi zapravo uznemirava to što nije samo gomila morala da se služi sredstvima vanparlamentarne borbe. Celokupna manjina, boreći se za Parlament, demokratiju i republiku, bila je isto tako prisiljena

⁸⁴ K. V. T. , *op. cit.*, p. 608.

da nije svoju bitku izvan Predstavničkog doma. Ova dva elementa razlikovala su se jedino po tome što je jedan koristio ulice, a drugi štampu i sudnice. Drugim rečima, ukupan politički život u Francuskoj tokom Drajfusove krize vodio se izvan Parlamenta. Ni onih nekoliko parlamentarnih glasova u korist vojske a protiv ponovnog suđenja ne krnji ovaj zaključak na bilo koji način. Značajno je zapamtiti da kada je parlamentarno raspoloženje počelo da se menja pred otvaranje Pariske izložbe, ministar rata Galifet je mogao sa puno verodostojnosti da izjavi da to nikako ne predstavlja raspoloženje u zemlji.⁸⁵ S druge strane, glas protiv obnove sudskog postupka ne sme se tumačiti kao odobrenje političkog *coup d'état* koji su jezuiti i izvesni radikalni antisemiti pokušavali da izvedu uz pomoć vojske.⁸⁶ To je više bilo zahvaljujući otporu protiv svake promene *status quo*-a. Zapravo bi ogromna većina Predstavničkog doma odbacila i vojno-klerikalnu diktaturu.

Oni članovi Parlamenta koji su naučili da na politiku gledaju kao na profesionalno zastupanje sebičnih interesa goreli su od želje, prirodno, da sačuvaju svoju državu od afera od kojih je zavisio njihov poziv i njihov profit. Drajfusov slučaj je čak otkrio da narod više voli da njegovi predstavnici čuvaju sopstvene parcijalne interese nego da deluju kao državnici. Naročito nije bilo mudro spominjati taj slučaj u izbornoj propagandi. Da je ona zavisila samo od antisemitizma, situacija drajfusovaca bi sigurno bila beznačajna. Zapravo, tokom izbora oni su već uživali značajnu podršku u radničkoj klasi. Ipak, čak i oni koji su držali stranu drajfusovcima nisu želeli da se ovo političko pitanje meša u izbore. Upravo zato što je nastojao da ono postane stožer njegove kampanje, Žores je izgubio svoje mesto.

Da su Klemanso i drajfusovci sa zahtevom za obnovu suđenja uspeali da pobede velike delove svih klasa, katolici bi reagovali kao blok; među njima nije bilo razilaženja u mišljenju. Ono što su jezuiti radili u kormilarenju aristokratijom i generalštabom, srednjim i nižim klasama su radili asumpcionisti, čiji je organ, *La Croix*, imao najveći tiraž od svih katoličkih novina u Francuskoj.⁸⁷ I jedni i drugi su svoju agitaciju usmerili na Jevreje, a protiv Republike. I jedni i drugi su se predstavljali kao branioci voj-

⁸⁵ Galif, ministar rata, pisao je Valdeku: Nemojmo zaboraviti da je ogromna većina naroda u Francuskoj antisemitska. Naša bi pozicija, tako, bila da bismo mi sa jedne strane imali celu vojsku i većinu Francuza, da ne govorimo o državnoj službi i senatorima;... cf. J. Reinach, *op. cit.*, V, 579.

⁸⁶ Najpoznatiji od takvih je napad Deruleda koji je nastojao na pogrebu predsednika Pola Fora februara 1899. da izazove generala Rožea na pobunu. Nemački ambasadori i *chargés d'affaires* u Parizu izveštavali su o takvim pokušajima svakih nekoliko meseci. Situaciju je dobro sumirao Barrès, *op. cit.*, st. 4: U Renu smo našli svoje bojno polje. Samo su nam potrebni vojnici ili, preciznije, generali ili, još preciznije, *general*. Samo, nije bilo slučajno što je to bio nepostojeći general.

⁸⁷ Brogan ide tako daleko da krivi asumpcioniste za celokupnu klerikalnu agitaciju.

ske i opšteg dobra od mahinacija internacionalne jevrejske zajednice. Međutim, mnogo upadljivija od držanja katolika u Francuskoj bila je činjenica da je katolička štampa širom sveta bila čvrsto protiv Drajfusa. Svi su ti novinari marširali i još uvek marširaju na zapovest svojih nadređenih.⁸⁸ Kako je slučaj napredovao, postajalo je sve jasnije da je agitacija protiv Jevreja u Francuskoj sledila internacionalnu liniju. Tako je *Civiltà Cattolica* izjavila da se Jevreji svuda moraju isključiti iz nacije, u Francuskoj, Nemačkoj, Austriji i Italiji. Katolički političari su među prvima shvatili da se moderna politika moći mora zasnivati na sadejstvu kolonijalnih ambicija. Oni su bili prvi koji su antisemitizam povezali sa imperijalizmom, izjavljujući da su Jevreji agenti Engleske, poistovećujući tako antagonizam prema Jevrejima sa anglofobijom.⁸⁹ Drajfusov slučaj, u kome su Jevreji bili centralna figura, dobro im je došao da igraju svoju igru. Za to što je Engleska uzela Egipat od Francuza trebalo je kriviti Jevreje,⁹⁰ dok je pokret za anglo-američki savez postojao zahvaljujući, naravno, Rotšildovom imperijalizmu.⁹¹ Da katolička igra nije ograničena na Francusku, postalo je sasvim jasno onda kad je dat znak da se na tu scenu spusti zavesa. S kraja 1899, kada je Drajfus dobio izvinjenje i kada se francusko javno mnjenje preokrenulo iz straha od predviđenog bojkota izložbe, bio je potreban intervju sa samim papom Lavom XIII da bi se zaustavilo širenje antisemitizma u celom svetu.⁹² Čak i u Sjedinjenim Državama, gde je Drajfusova pobjeda bila delimično primljena sa oduševljenjem među nekatolicima, moglo se u katoličkoj štampi posle 1897. otkriti jasno oživljavanje antisemitskog raspoloženja, koje je, međutim, preko noći opalo pod uticajem intervju sa Lavom XIII.⁹³ Veličanstvena strategija koja je trebalo da antisemitizam iskoristi kao instrument katolicizma pokazala se jalova.

V: Jevreji i drajfusovci

SLUČAJ NESREĆNOG kapetana Drajfusa pokazao je svetu da u svakom jevrejskom plemiću i multimilioneru ostaje još uvek nešto od parije koji

⁸⁸ K. V. T., *op. cit.*, st. 597.

⁸⁹ Početni podsticaj u aferi došao je vrlo verovatno iz Londona, gde je misija Kongo-Nil iz 1896-1898 izazvala izvesnu uznemirenost, tako piše Maurras u *Action Française* (14. juli 1935). Katolička štampa Londona branila je jezuite; vidi *The Jesuites and the Dreyfus Case*, u *The Month*, Vol. XVIII (1899).

⁹⁰ *Civiltà Cattolica*, 5. februar 1898.

⁹¹ Vidi posebno karakterističan članak Rev. George McDermot, C. S. P., *Mr. Chamberlain s Foreign Policy and the Dreyfus Case*, u američkom mesečniku *Catholic World*, LXVII Vol. (September 1898).

⁹² Cf. Lecanuet, *op. cit.*, p. 188.

⁹³ Cf. Rose A. Halperin, *op. cit.*, p. 59, 77 ff.

nema zemlju, za koga ljudska prava ne postoje i kome će društvo rado uskratiti privilegije. Niko, međutim, nije teže prihvatio ovu činjenicu od samih emancipovanih Jevreja. Nije im dovoljno, pisao je Bernar Lazar, što su odbacili svaku solidarnost sa svojom braćom rođenom u drugim zemljama, nego moraju još da ih optužuju za sva zla koja njihov sopstveni kukavičluk prouzrokuje. Nije im dovoljno što su veći šovinisti od rođenih Francuza; kao emancipovani Jevreji, oni su po sopstvenoj volji pokidali sve veze solidarnosti. Stvarno, oni idu tako daleko da na oko tri tuceta ljudi u Francuskoj koji su spremni da brane jednog svog brata mučenika možete naći hiljade onih koji su spremni da čuvaju stražu nad Đavoljim ostrvom, uporedo sa najzadrtijim rodoljubima ove zemlje.⁹⁴ Upravo zato što su igrali tako malu ulogu u političkom razvoju zemalja u kojima su živeli, Jevreji su tokom vekova došli do toga da prave fetiš od zakonske jednakosti. Za njih je to bila nepobitna osnova večne sigurnosti. Kada je izbila Drajfusova afera i upozorila ih da je njihova sigurnost ugrožena, oni su bili duboko u procesu razarajuće asimilacije, koji je njihovu nedovoljnu političku mudrost pojačao više nego inače. Jevreji su se ubrzano asimilovali u one elemente društva u kojima su sve političke strasti bile zaglađene pod mrtvim teretom društvenog snobizma, krupnog biznisa i do tada nepoznatih prilika za profit. Nadali su se da će moći da se oslobode antipatije koju je ova tendencija pojačala, ako je okrenu protiv svoje još uvek siromašne i neasimilovane imigrantske braće. Koristeći istu taktiku koju je nejevrejsko društvo primenjivalo na njima, potrudili su se da se ograde od takozvanih *Ostjuden*. Politički antisemitizam, koji se u Rusiji i Rumuniji manifestovao pogromima, oni su odbacili lakomisleno kao recidiv iz srednjeg veka, što u modernoj politici nije mnogo realno. Oni uopšte nisu mogli da razumeju da je u Drajfusovoj aferi došlo u pitanje nešto više od njihovog društvenog položaja, i da se rodilo nešto više od običnog društvenog antisemitizma.

Stoga se u krugovima francuske jevrejske zajednice našlo tako malo onih koji su podržavali Drajfusa. Jevreji su, uključujući i samu porodicu optuženog, prezali da započnu političku borbu. Baš na toj osnovi je Labori, Zolin advokat, odbio odbranu pred sudom u Renu, dok je drugi Drajfusov advokat, Demanž, bio prisiljen da svoju molbu bazira na osnovu sumnje. Nadali su se da će poplavom pohvala ublažiti svaki mogući napad vojske ili njenih oficira. Mislili su da će Drajfusa osloboditi na dostojanstven način ako odbranu zasnuju na pravnoj greški, čija je žrtva samo slučajno Jevrejin. Rezultat je bio druga presuda koja je Drajfusa, koji je odbijao da se suoči sa pravom temom, podstakla da se odrekne obnove suđenja i da umesto toga zatraži pomilovanje, to jest, da prizna

⁹⁴ Bernard Lazare, *Job s Dungheap*, New York 1948, p. 97.

krivicu.⁹⁵ Jevreji nisu iskoristili priliku da uvide da je ovde protiv njih na delu organizovana borba na političkom frontu. Oni su se opirali da sadejstvuju sa ljudima koji su bili spremni da se suoče sa izazovom na ovoj osnovi. U Klemansoovom slučaju se pokazalo koliko je njihovo držanje bilo slepo. Klemansoova bitka za pravdu kao temelj države svakako je obuhvatala obnovu jednakih prava Jevrejima. U jednoj generaciji, međutim, u kojoj su sa jedne strane bile klasne borbe, a sa druge neobuzdani šovinizam, to bi ostalo politička apstrakcija da istovremeno nije bilo zamišljeno u aktuelnom smislu borbe ugnjetenih protiv ugnjetača. Klemanso je bio jedan od malobrojnih istinskih prijatelja koje je moderna jevrejska zajednica upoznala, upravo zato što je shvatio i pred svetom proklamovao da su Jevreji jedan od potlačenih naroda Evrope. Antisemitizam je bio sklon da u jevrejskim skorojevićima vidi skorojevićke parije; dakle, u svakom pokućaru se plašio Rotšilda a u svakom *shmorrer* skorojevića. Ali Klemanso je u svojoj iscrpljujućoj strasti prema pravdi i Rotšildove još uvek video kao članove potlačenog naroda. Bol nad nacionalnom nesrećom Francuske otvorio mu je oči i srce čak i za one nesrećnike koji su se nametnuli kao vođe svoga naroda i spremno ga ostavili u škripcu, za one prestrašene i podređene članove koji su, u svom neznanju, slabosti i strahu bili tako zasenjeni divljenjem prema jačima da su se isključili iz partnerstva u bilo kakvoj aktivnoj borbi i koji mogu da jure ka pobednikovom cilju samo kad je bitka izborna.⁹⁶

VI: Izvinjenje i njegovo značenje

DA JE Drajfusova drama bila komedija, postalo je očigledno tek u završnom činu. *Deus ex machina* koji je ujedinio razjedinjenu zemlju, pridobio Parlament za obnavljanje suđenja i konačno uskladio sasvim različite elemente naroda, od ekstremne desnice do socijalista, bio je ništa drugo nego Pariska izložba 1900. Ono što nisu postigli Klemansoova dnevna izdanja, Zolin patos, Žoresovi govori i narodna mržnja prema kleru i aristokratiji, naime, promenu parlamentarnog raspoloženja u korist Drajfusa, postiglo se na kraju strahom od bojkota. Isti onaj Parlament koji je godinu dana ranije jednoglasno odbacio obnovu suđenja, sada je sa dvotrećin-

⁹⁵ Fernand Labori, *Le mal politique et les partis* u *La Grande Revue* (oktobar-decembar 1901): Od trenutka kada je u Renu okrivljeni priznao krivicu a branilac se odrekao prava na obnovu suđenja u nadi da će biti pomilovan, Drajfusov slučaj je kao velika, univerzalna ljudska stvar bio definitivno zaključen. U svom članku pod naslovom *Le Spectacle de jour*, Klemanso govori o Jevrejima iz Alžira u čiju korist Rotšild neće izraziti ni najmanji protest.

⁹⁶ Vidi Klemansoove članke pod naslovom *Le Spectacle du jour*, *Et les Juifs!*, *La Farce du syndicat* i *Encore les Juifs!* u *L Iniquité*.

skom većinom izglasao cenzuru antidrajfusovske vlade. Jula 1899. došao je na vlast Valdek-Rusoov kabinet. Predsednik Lube izvinio se Drajfusu i okončao tako celu aferu. Izložba je mogla biti otvorena pod najblistavijim komercijalnim nebom i u opštem bratstvu koje je iz njega nastalo: čak su i socijalisti postali prihvatljivi za mesta u vladi; Mijran, prvi socijalistički ministar u Evropi, primio je portfelj trgovine.

Parlament je postao Drajfusov pobornik! To je bio rezultat. Za Klemansoa je to, naravno, bio poraz. Do svog gorkog kraja on je optuživao dvosmisleno izvinjenje i još dvosmisleniju amnestiju. Sve to je učinilo, pisao je Zola, da se bez razlike strpaju u jedno obično sumnjivo izvinjenje častan čovek i huligani. Svi su bili bačeni u isti koš.⁹⁷ Klemanso je ostao, kao i na početku, potpuno sam. Socijalisti, pre svih Žores, pozdravili su i izvinjenje i amnestiju. Nije li im to osiguralo mesto u vladi i mnogo šire zastupanje njihovih posebnih interesa? Nekoliko dana kasnije, u maju 1900, kada je uspeh izložbe bio osiguran, prava istina je najzad izronila. Sve te taktike ustupaka išle su na račun drajfusovaca. Pokret za dalju obnovu suđenja bio je poražen sa 425 prema 60, a čak ni vlada samog Klemansoa 1906. nije mogla da promeni situaciju; ona se nije usudila da poveri obnovu suđenja redovnom sudu. (Nezakonito) oslobođenje putem apelacionog suda je bio kompromis. Ali Klemansoov poraz nije značio pobedu crkve i vojske. Odvajanje crkve i države i zabrana parohijalnog obrazovanja okončala je politički uticaj katolicizma u Francuskoj. Slično tome, podvrgavanje obaveštajne službe ministru rata, t.j. civilnoj vlasti, lišilo je vojsku njenog ucenjivačkog uticaja na kabinet i Predstavnički dom i oduzelo joj svako opravdanje za vođenje policijske istrage za svoj sopstveni račun.

Godine 1909. Drimon je simbolizovao Akademiju. Nekada su katolici hvalili njegov astisemitizam i narod mu klicao. Sada, međutim, najveći istoričar od Fistela (Lemetr) bio je primoran da popusti Marselu Prevou, autoru ponešto pornografskog *Demi-Vierges*, i novi besmrtnik je primio čestitanja od jezuitskog oca Di Laka.⁹⁸ Čak je i Isusova družba izgledila svoju svađu sa Trećom republikom. Zatvaranje Drajfusovog slučaja označilo je kraj klerikalnog antisemitizma. Kompromis koji je usvojila Treća republika razrešio je krivice optuženog a da mu nije pružio regularno suđenje, smanjivši istovremeno aktivnosti katoličke organizacije. Budući da je Bernar Lazar tražio ista prava za obe strane, država je dozvolila jedan izuzetak za Jevreje i drugi koji je pretio slobodi savesti katolika.⁹⁹ Obe

⁹⁷ Cf. Zolino pismo od 13. septembra 1899, u *Correspondance: lettres Maître Labori*.

⁹⁸ Cf. Herzog, *op. cit.*, p. 97.

⁹⁹ Lazarov položaj u Drajfusovoj aferi najbolje je opisao Charles Péguy, *Notre Jeunesse*, u *Cahiers de la quinzaine*, Paris, 1910. Posmatrajući ga kao pravog predstavnika jevrejskih interesa, Pegi formuliše Lazarove interese na sledeći način: On je bio borac za

partije koje su zaista bile u sukobu stavljene su van zakona, a rezultat je bio taj da su jevrejsko pitanje s jedne strane i politički katolicizam s druge bili od tada prognani iz arene dnevne politike.

Tako se završava jedina epizoda u kojoj su podzemne sile devetnaestog veka izašle na svetlost pisane istorije. Jedini vidljivi rezultat je bio što se iz toga rodio cionistički pokret – jedini politički odgovor na antisemitizam koji su Jevreji uopšte našli i jedina ideologija u kojoj su oni ikada za ozbiljno uzeli neprijateljstvo koje će ih staviti u centar svetskih događaja.

nedeljivost zakona. Nedeljivost zakona u Drajfusovom slučaju, nedeljiv zakon u slučaju verskih redova. To izgleda kao sitnica; to može daleko da odvede. To ga je odvelo do izolacije u smrti. (Prevod citiran iz uvoda u Lazarov *Job s Dungheap.*) Lazar je bio jedan od prvih drajfusovaca koji je protestovao protiv zakona o kongregacijama.